

Nakladnik **Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM
Franjevačka knjižnica Mostar
RECIPE
Knjiga 16.**

Sunakladnik **Hrvatski institut za povijest, Zagreb**

Za nakladnike **Dr. fra Miljenko Šteko, provincijal
Dr. Jasna Turkalj, ravnateljica**

Odgovorni urednik **Fra Ante Marić, knjižničar**

Recenzenti **Dr. Robert Skenderović
Dr. Ante Birin
Dr. Ivica Miškulin**

Lektura **Dr. Iva Beljan
Zdenka Leženić, prof.**

Fotografije **Fra Ante Tomas, arhivar Provincije
Antonio Primorac**

Prijevod sažetaka na engleski jezik **Duško Čondić
Hrvoje Mandić**

Izrada UDK **Zdravka Šilić**

Prijelom **Marijana Pekas**

© Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM

Tisak **Franjevačka tiskara FRAM – ZIRAL, Mostar**

CIP---

DR. FRA DOMINIK MANDIĆ (1889. – 1973.)

**Zbornik radova sa znanstvenog simpozija
održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti
(Mostar – Široki Brijeg, 24. i 25. listopada 2013.)**

**Priredio:
dr. fra Robert Jolić**

Mostar - Zagreb, 2014.

UDK 271.3:929Mandić, D."1939/1951"
271.3-1:355.01-054.73-053.5(450Grottamarre)"1947/1950"
355.01-054.73-057.875(450Grottaferrata)"1945/1947"
Izvorni znanstveni rad

MANDIĆEVO RIMSKO RAZDOBLJE (1939. - 1951.), OSOBITO NJEGOVA NASTOJANJA OKO ŠKOLOVANJA FRANJEVAČKOGA POMLATKA I HRVATSKIH STUDENATA (GROTTAFERRATA, GROTTAMMARE)

dr. sc. Jadranka Neralić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Sažetak: Dr. fra Dominik Mandić je krajem svibnja 1939. godine na Generalnom kapitulu Franjevačkog reda održanom u Asizu izabran za Generalnog definitora, a oko mjesec dana kasnije imenovan je i za Generalnog ekonoma. Svoju je novu službu preuzeo krajem mjeseca lipnja, tek nekoliko mjeseci prije početka Drugoga svjetskog rata. U Rimu je ostao do kraja listopada 1951. godine. Prve su rimske godine obilježene vođenjem poslova oko izgradnje nove Generalne Kurije Reda na rimskom brdu Gelsomino u blizini Vatikana, preuređenju Sveučilišta Antonianuma (proširenje knjižnice i gradnja nove svečane dvorane), franjevačkog ljetnikovca sv. Ante u Grottaferrati stradalog tijekom savezničkog bombardiranja 1943. godine i nesebičnim pomaganjem brojnim izbjeglicama iz Domovine koji su se zatekli u Rimu i Italiji tijekom, a osobito prvih godina nakon završetka rata. U ovom su radu posebno istražene njegove aktivnosti oko osnivanja i djelovanja Konvikta hrvatskih akademskih studentica Sv. Franje u Grottaferrati u kojem su od kraja 1945. pa sve do odlaska u Argentinu krajem 1947. godine pod njegovom očinskom skrbi živjele studentice Zagrebačkog sveučilišta koje su studirale na Rimskom Sveučilištu; i Kolegija Santa Maria dei Monti u Grottammare u kojima su se školovali dječaci i djevojčice u dobi do 18. godina. Uz brojne teškoće ovaj se Kolegij uspio održati do 1950. godine kada je odlučeno da će djecu preseliti u Sjedinjene Američke Države.

Ključne riječi: izbjeglice iz Domovine; studentice Zagrebačkog sveučilišta, Konvikt Sv. Franje u Grottaferrati, Kolegij Sv. Marije Grottammare, ratna siročad, školovanje, Drugi svjetski rat

Il periodo romano di Dominik Mandić (1939-1951) con il particolare riguardo alla formazione dei giovani francescani e degli studenti croati (Grottaferrata, Grottammare)

Riassunto: Al Capitolo generale del Ordine Francescano tenutosi ad Assisi alla fine di maggio 1939, fra Dominik Mandić è stato eletto Definitor Generale dell'Ordine, mentre la nomina all' Economo generale è arrivata appena un mese dopo. Fra Mandić è arrivato a Roma verso la fine di giugno, soltanto pochi mesi prima dell'inizio della Seconda Guerra Mondiale, per rimanere fino alla fine di ottobre 1951. Gli anni trascorsi a Roma sono segnati dalle numerose attività relative alla costruzione della nuova Curia Generalizia dell'Ordine sul Colle del Gelsomino vicino al Vaticano, alla ricostruzione dell'Antoniano (la biblioteca e la nuova aula magna) e della villa di Sant'Antonio a Grottaferrata distrutta durante i bombardamenti alleati del 1943, e soprattutto all'incondizionato offrire l'aiuto ai numerosissimi profughi arrivati in Italia e a Roma dalla Croazia e dalla Herzegovina. Questo saggio, basato sui documenti originali, è dedicato alle sue attività relative alla fondazione e alla vita dei due collegi dove è riuscito a sistemare i giovani profughi della sua patria. Il primo è quello di San Francesco a Grottaferrata dove sotto la sua protezione, con l'aiuto dell'Ordine e numerosi benefattori privati vivevano le studentesse dell'Università di Zagabria, che dalla fine del 1945 fino al loro arrivo in Argentina alla fine del 1947 studiavano all'Università di Roma. Il secondo è il Collegio di Santa Maria dei Monti a Grottammare fondato per ospitare bambini e bambine, orfani di genitori, ai quali veniva offerta la possibilità di scolarizzazione, ed eventualmente, la scelta di diventare sacerdoti /suore. Nonostante numerose difficoltà questo Collegio è stato attivo fino al 1950 quando fu deciso di trasferire i bambini negli Stati Uniti d'America.

Parole chiave: Profughi dalla Patria, studentesse dell'Università di Zagabria, Convitto di San Francesco Grottaferrata, Collegio di Santa Maria Grottammare, orfani di guerra, scolarizzazione, Seconda guerra mondiale

Šamo nekoliko mjeseci prije početka Drugoga svjetskoga rata, krajem svibnja 1939. godine u Asizu je održan generalni kapitul franjevačkoga reda na kojemu je izabrana nova Vrhovna uprava. Novim je generalom reda postao Leonardo Maria Bello (16. VIII. 1882. - 28. XI. 1944.), a izabran je i njegov zamjenik te savjet sastavljen od šest članova koji su u Vrhovnoj upravi reda zastupali razne krajeve i jezike: talijanski, njemački, francuski, engleski, španjolski, slavensko-mađarski. Ravnatelj Franjevačke klasične gimnazije iz Širokog Brijega dr. fra Dominik Mandić na tom je kapitolu izabran da u Vrhovnoj upravi reda predstavlja slavenske narode zajedno s Mađarskom i Albanijom. Otprilike mjesec dana nakon preuzimanja službe imenovan je i ekonomom reda. Vrlo zanimljive detalje postupka izbora generalnog

definitora otkriva nam pismo koje je 13. lipnja 1939. godine iz Zagreba provincijal Provincije sv. Ćirila i Metoda Mihael (Mijo) Troha s neskrivenim zadovoljstvom poslao mostarsko-duvanjskom biskupu Mišiću u Mostar (Bosanska Gradiška, 10. XI. 1859. – Mostar, 26. III. 1942., biskup od srpnja 1912.). Naime, borba za jednakopravnost s mađarskim franjevcima u Generalnom defnitoriju trajala je još od posljednjega prethodnoga generalnoga kapitula kada je posebna komisija podržala hrvatski prijedlog. Kako bi izbjegli da se u utрку uključi jedan Mađar, na ovom su kapitulju pored oca Krešimira Pandžića hrvatski provincijali kandidirali Otona Knezovića i Dominika Mandića (koji je bio kandidat i na kapitulju održanu šest godina ranije, ali zbog nekih zaprjeka tada nije mogao doći u Rim i preuzeti svoju službu). Kao najpoznatiji među kandidatima Dominik Mandić dobio je 104 glasa pa je ogromnom većinom izabran za generalnog defnitora. Provincijal Troha je novoga generala franjevačkoga reda izvjestio da ovaj put nema zaprjeka te će Dominik Mandić u Generalnoj kuriji moći zastupati interese hrvatskih i mađarskih provincija. Obećao mu je, također, da će o svemu izvjestiti i mostarskoga biskupa koji će “ovaj naš zajednički uspjeh pozdraviti i blagosloviti”.¹ Dan nakon provedenih izbora, 1. lipnja u podne, novi je general reda Leonardo Maria Bello uputio ocu Mandiću u Široki Brijeg telegram sljedećega sadržaja “Electus Defnitor Generalis Romam Venias,”² pozivajući ga da što prije dođe u Rim³ preuzeti svoju novu službu.

1 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 43.

2 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 15. Telegram je primljen 2. lipnja u 9.30 sati.

3 Ovo svakako nije prvi boravak fra Dominika Mandića u Rimu, ali će biti duži od prijašnjih. U Rimu je duže vrijeme boravio već 1925. godine i to barem od kraja veljače do kraja ožujka te još jednom do kraja srpnja. Dana 8. ožujka obavijestio ga je tajnik Kongregacije za širenje vjere (*Propaganda fide*), nadbiskup Salerna Francesco Marchetti Selvaggiani, po napatku kardinala prefekta Kongregacije, kako je njegova molba od 5. ožujka povoljno riješena te da mu je odobreno da, uz poštivanje svih pravila, može istraživati u Arhivu Kongregacije (Arhiv Provincije: SP, sv. 81, f. 62). Pismo je registrirano pod urudžbenim brojem 901/29). Dana 19. ožujka obavijestio je nepoznatog primatelja da već dvadeset dana obilazi urede Kurije, Propagande i Sv. Stolice da bi ih uvjerio u visoku kvalitetu rada hercegovačkih franjevaca, a 16. je ožujka bio i u audijenciji kod pape Pija XI. koji je obećao dati materijalnu pomoć za Provinciju. Ovom se prilikom potužio o glasinama koje su do njega došle da je u Rim otišao iz sebičnih, osobnih razloga, što kategorično odbija navodeći kako mu je Bog svjedok da su ga “u Rim vodile najčišće namjere da operem Provinciju od nabačenih ljaga, da joj izvoštim stalna otuđena prava i da joj ekonomski pomognem. Mislim, s Božjom pomoću da ću u svemu potpuno uspjeti. Zato me boli, da se moj najidealniji rad prikazuje u niskom i crnom svijetlu sebičnosti” (Arhiv Provincije: SP, sv. 81, f. 67) U srpnju je posjetio zaštitnika franjevačkoga reda kardinala Bonaventuru Cerrettija, a u Državnom tajništvu pokušavao dobiti novčanu potporu Sv. Oca za gradnju gimnazije na Širokom Brijegu, koja će stići preko dokazana prijatelja apostolskoga nuncija u Beogradu Ermenegilda Pelegrinettija (Arhiv Provincije: SP, sv. 70, f. 66, od 29. srpnja 1925.). Mandić je 1935. godine trebao postati profesorom rimskoga Franjevačkog sveučilišta Antonianum, no vjerojatno je zbog afere povodom optužbi koje su protiv njega podigli biskup Mišić i svećenstvo Mostarske biskupije u vezi s mostarskom katoličkom štedionicom od toga odustao. O toj aferi vidi više u radu Massimiliana Valentea u ovom zborniku.

Vijest o imenovanju fra Dominika Mandića generalnim definatorom brzo je stigla i do mostarske samostanske zajednice pa su mu istoga dana, 2. lipnja, uputili iskrene čestitke. Čestitku potpisuje magistar i skupina bogoslova: fra Hadrijan Grejtovsky, fra Kvirin Vasilj, fra Dominik Ćorić, fra Zdravko Zovko, fra Predrag Kordić, fra Kamilo Milas, fra Zoran Ostojić, fra Karlo Pleše, fra Bonicije Rupčić, fra Janko Bubalo, fra Božidar Benković, fra Tomislav [Šekelja], fra Ivan Boras, fra Bazilije Pandžić, fra Celestin Raguž, fra Vinko Dragičević, fra Teofil Leko, fra Zvonko Grubišić, fra Patricije Šumanović, fra Miron Lasić, fra Dane Čolak, fra Marije Karamatić, fra Inocencije Penavić, fra Slobodan Lončar, fra Franjo Ivan Rović, fra Smiljan Zvonar, fra Vjekoslav Bambir, fra Hinko Prlić, fra Lucijan Kordić, fra Blago Karačić, fra Emanuel Šimić, fra Častimir Majić, fra Luka Perić, fra Ivo Sivrić i fra Gojko Penavić.⁴ Zadovoljstvo ovim izborom nije skrivao ni fra Karlo Balić, predsjednik Skotističke komisije sa sjedištem u Rimu koji je u svome pismu, također upućenu 2. lipnja 1939., istaknuo da je njegov “položaj takav da mora imati u definatoriju čovjeka, koji će znati i moći da Komisiji osigura onaj mir, koji je potreban za izvodjenje ovako zamršenog i teškog djela. A da ćete Vi uistinu biti i moćan Pokrovitelj i branič Skotistične Komisije, za to mi jamči i Vaša znanstvena sprema i Vaš karakter i dosadašnji rad, kao što i ljubav prema Provincijama koje su Vam dodijeljene da ih ovdje zastupate.”⁵ I članovi franjevačke zajednice u Konjicu na čelu s fra Božom Bubalom pridružili su se 5. lipnja čestitkama na izboru za generalnog definitora.⁶

Sljedećih su dana Dominiku Mandiću na adresu samostana u Širokom Brijegu stizali brojni brzozjavi sa čestitkama na tom vrlo važnom izboru za cijelu Hercegovачku franjevačku provinciju: 6. lipnja u 8 sati stigao je brzozjav fra Eduarda iz Sarajeva,⁷ a 7. lipnja u 15 sati i 10 minuta brzozjav koji mu je u ime Seniorata, čitave organizacije i svih članova uputio dr. Živković.⁸ Iz Splita je 8. lipnja upućen dopis iz ureda bana Primorske banovine sa čestitkama na visokom izboru. Ban je iskoristio priliku da Mandića obavijesti i o odobrenim financijskim sredstvima na ime pomoći crkvama u Čapljini (5.000 dinara) i Širokom Brijegu (10.000 dinara), a s obzirom na to da je za dovršenje puta do Visovca potrošeno 10.000 dinara, za uređenje groblja oko crkve “Naša Gospa” u Biskupiji kod Knina te crkvu u Tomislavgradu, prilozi su nešto niži nego što se očekivalo.⁹ Čestitke na izboru u ime

4 Mandićeva ostavština: SP, sv. 1, m. 1, pisma 1939., ff. 11-12. Pismo sadrži vlastoručne potpise magistra i bogoslova.

5 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 12.

6 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 19.

7 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 21.

8 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 20.

9 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 24.

Franjevačke teologije u Sarajevu 10. je lipnja potpisao rektor fra Emil Orozović¹⁰, a iz Beograda je 13. lipnja stiglo i pismo Ante Mastrovića, ministra bez portfelja u Vladi Kraljevine Jugoslavije.¹¹

Na rimsku Mandićevu adresu Via Merulana 124 stigla je i dopisnica oca Tugomira Solde iz Beograda koji ga obavještava o članku u *Hrvatskoj straži* objavljen u povodu njegova izbora¹² te o svojim razgovorima s Ivanom Meštrovićem i Maticom (hrvatskom).¹³

Iz pisma koje mu je 16. lipnja fra Mihael Troha¹⁴ uputio iz Zagreba nakon povratka iz Italije saznajemo da oci provincijali, izabrani za defintore provincija, čestitaju o. Dominiku Mandiću na izboru preporučajući se za buduću suradnju. Čestitke upućuju o. Hermenegild Hermann iz Provincije sv. Ivana Kapistranskog u Budimpešti, o. Bonaventura Scheirich, o. Vitalis Sandor, o. Ciprijan Nika i o. P. Schrotty.¹⁵ Samo dan kasnije, 17. lipnja stiglo je i pismo sa čestitkama Hrvatskoga franjevačkog komisarijata iz Chicaga, koje potpisuje fra David Zrno,¹⁶ a 19. lipnja i pismo fra Blaža Jerkovića iz West Allisa¹⁷ koji je komentirao i ispadanje oca Ryzinskog za što okrivljuje "paktiranje" talijanskih i njemačkih fratara.

Iz franjevačkog Provincijalata Presvetog Otkupitelja u Splitu 20. je lipnja fra Vjekoslav Mrđen uputio pismo s obavijestima da je sve uređeno za dobivanje vize i putovnice (koju je preuzeo dan ranije, a zatim i potvrdio). Raspitao se i o cijenama i eventualnim popustima za putovanje parobrodom i željeznicom.¹⁸

Iz splitskog je Provincijalata 10. srpnja novom generalnom defintoru stiglo i prvo pismo s upitom o rješenju problema. Naime, provincijal fra Petar Grabić obavijestio ga je o problemu koji bi se uskoro mogao pojaviti u povodu nešto ranijeg održavanja provincijskog kapitula (vjerojatno pred Božić 1939. ili početkom 1940. godine) jer je prethodni kapitul – koji se inače po starim običajima održava u studenome – prema odredbi oca Stanka, njegova prethodnika, održan u svibnju 1937. godine.¹⁹

10 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 27.

11 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 32.

12 Tekst je objavljen 7. lipnja. Vidi: Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939, f. 25.

13 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., ff. 16-17.

14 Mihael Troha je iz Varaždina 14. srpnja 1939. godine javio da je ponovno izabran za provincijala. Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 58.

15 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 37.

16 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 39.

17 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 40.

18 Mandićeva ostavština, sv. 1, m.1, pisma 1939., f. 41.

19 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 52, 53 (pismo koje je istoga dana upućeno generalu reda Leonardu M. Bellu).

Vrlo je dirljivo pismo Zagrepčanina fra Alekse Benigara upućeno 29. srpnja 1939. iz Kiao-kowa u Kini. Čestitajući Dominiku Mandiću na izboru za generalnog definitora, a vijest je pročitao u službenom glasniku Svete Stolice *Osservatore Romano*, prisjetio se Mandićeve uljudnosti tijekom njihova rimskoga susreta iz 1929. godine. Benigar se tada pripremao za doktorat na Orijentalnom institutu, a Mandić je stigao kao provincijal koji obavlja poslove za svoju Provinciju. Zajedno su pošli do Ostije gdje su pregledavali ostatke rimske antičke luke. Posljednjih je deset godina svoga života Benigar proveo u Kini, gdje je u dvije provincije – Hupeh i Hunan – poučavao dogmatiku i apologetiku s crkvenim pjevanjem.²⁰

Među brojnim čestitkama u kojima se ističe važnost ovog izbora za samog doktora Mandića i cijelu Hercegovačku provinciju, bilo je i onih koji su slutili da će se odlaskom u Rim umanjiti njegove mogućnosti djelovanja u Hercegovini na poslovima koji su već bili u tijeku, poput izgradnje osnovne škole u Širokom Brijegu i cesta koje bi povezivale obližnja naselja,²¹ ali i onih koje je namjeravao poduzeti kao što je, primjerice, melioracija Mostarskoga blata, u središtu sreza, s oko 3.200 hektara veoma plodne zemlje koja bi mogla riješiti problem prehrane stanovnika.²² Ne treba stoga čuditi što su mnogi koji su s njime surađivali žalili zbog njegova skoroga odlaska, a neki su mu, štoviše, savjetovali da ne napušta Hercegovinu i da ponudi odreknuće na povjerenu mu službu u Rimu. U ovoj se skupini ističu pisma Filomene Prkačin iz Mostara od 3. lipnja, fra Blaža Jerkovića iz West Allisa od 31. srpnja te fra Nevinka iz Mostara, odnosno Širokog Brijega.²³

U svom pismu mr. ph. Filomena Prkačin, iz Apoteke Gospe od Zdravlja u Širokom Brijegu, navodi:

Sada, baš sada, potrebniji ste našem narodu više nego ikada. Uvijek je Vaše blagotvorno djelovanje bilo potrebno. Ali su sada izvanredne okolnosti. Započeli ste na najširim osnovama oko narodnog blagostanja, moralnog i

20 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 76.

21 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 38: pismo dr. Josipa Štefinovića iz Zagreba od 17. lipnja u kojem izvještava o sjednici upravnog odbora rudarskog dioničkog društva “Ugrovača” i izgradnji ceste spojnice za Solde, koja će uskoro biti završena, te činjenici da društvo namjerava u dogledno vrijeme započeti izgradnju ceste za Crne Lokve preko Ljubotića za Galiće u dužini oko 12 kilometara.

22 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 9., prema pismu koje je fra D. Mandić 15. ožujka uputio Ministarstvu građevina u Beogradu tražeći odobrenje kredita za ovaj pothvat.

23 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 29 (dopisnica bez nadnevka: “Dragi i mnogopoštovani rodo! Evo dođoh iz škole, pa mi čestitaju braća i ostali. Hoće, da se veselim Vašemu izboru za gen. Definitora. Veliko jest – ali nije me ugodno iznenadilo. Ja se veselim tek tada, ako je Vam to drago. Bojim se da ne bude: ‘promovetur ut amoveatur’. Ovdje su mišljenja podijeljena. Ja sam razgovarao s o. Ignacijem pa se složismo. Što sada s gimnazijom, duhanarima, štedionicom, itd. Ta će gore naša krajina proplakati, ali što ćemo. Daj Bože, da se ovi gubitci nadoknade na drugoj strani.”

materijalnog. I baš kada ste to djelo tako sjajno počeli dovoditi potpuno do kraja, sada odlazite. Istina, velika je čast upravljati iz Rima. Ali će biti još veće praznine ovdje bez Vas. Savršena diplomatska taktika i nada sve mirovna Vaša zauzumljivost, mislim da su nenadoknadive.²⁴

Da je Mandić i ovaj put razmišljao o podnošenju odreknuća na novu visoku službu, govori i pismo fra Blaža Jerkovića iz Amerike, koji ga nastoji odgovoriti:

Ja sam Ti bio pisao na 19. juna na Široki Brijeg, čestitao na zasluženju promociji i javio još koješta. Hvala Bogu, da Ti nije General primio odreke; ta to je baš u ovakova vremena za Tebe. Prioni iza svih naramica za talijanski jezik, jer će Ti kasnije mnogo vrijediti; pošto si, brate, ad majora natus! Utinam quam primum ad 'Balinovac'! – Eto sada znam, da je i fra Blaž Bonaldi ostao za tajnika, nije to loše, on je za nas dobar, kako sam Ti i u pismu prije spomenuo. Lijepo su o Tebi pisale ne samo starokrajske, nego i ove naše, američke novine. Ne boj se, lasno ćeš se Ti tu obiknuti i snaći, jer, prvo, hrana je dobra, drugo vlada medju talijanskim fratrima nadasve bratska ljubav, osim toga, Ti ćeš sve preostalo vrijeme upotrijebiti i onako u studije. Nu pri svem tom ne zaboravi svedjerno vrtiti, da se stolice u M. i BL održe za franjevce. Dr. Š. je veliki fratrožder a pri tome mu mnogo pomaže ova jezuitska premoć u k. crkvi te, ako sada promaši 'fratar', više nigda kasnije.²⁵

I iz pisma fra Bona Andačića od 1. kolovoza iz St. Louisa u Americi doznajemo o zadovoljstvu što general reda nije prihvatio Mandićevo odreknuće:

Ja znam, da je teška i puna odgovornost povjerena Vam služba, ali uza sve to, hvalim dragom Bogu, da Vam otac General nije htio primiti odreke, jer, ako vi pred tom odgovornom službom predate, šta bi onda bilo sa slabićima, koji gramze za čašću i visokim službama, a za nje nijesu, jer se ne smatraju odgovornima za ono, što nepromišljeno žele!? Pouzdanjem u Boga, Vi ćete sve poteškoće kao možebitne neprilike znati mudro nadvladati, jer su pred Vašim očima na prvom mjestu dužnosti i odgovornosti, a ne čast i ljudska slava, koje su nesigurnije i kratkotrajnije nego li je i sami ljudski život. Moje je osobno mišljenje, da Vas niti jedan nije mogao nadomjestiti za to mjesto – iz naše Provincije. Točka!²⁶

Misli o eventualnom odbijanju odlaska u Rim i preuzimanju službe generalnog definitora, o čemu je Mandić pisao u svojim pismima neposredno nakon vijesti o izboru, kategorično odbija fra Petar Grabić, provincijal Provincije Presvetog Otkupitelja iz Splita (Dobri), što potvrđuje pismo od 10. srpnja:

Malo me čudi, što ste Vi pomišljali na odreku?! Ja znam da Vas Hercegovina treba ali Vas još više baš u Rimu ona treba kao i mi drugi. Kad smo uspjeli

24 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 13.

25 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 73.

26 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 79.

da Vas onako sjano(!) afirmiramo i u Rim pošaljemo kao našega najsposobnijega čovjeka, onda Vam ne bi ni smjalo (!) padati na pamet takova misao. Ako možda sada i ne uviđate Vaše nužde i koristi u rimskom boravkom to će se brzo pokazati. Molim Boga za Vaše zdravlje a uvjeren sam da će Vaša radinost i sposobnost i ter kako se afirmirati u tuđem svijetu.²⁷

Dr. fra Dominik Mandić bio je u Hercegovini i u tadašnjoj Jugoslaviji dobro poznata javna osoba, a nova mu je služba generalnoga definitora i ekonoma franjevačkoga reda otvarala široke mogućnosti djelovanja na međunarodnom planu, a na dobrobit provincija koje je zastupao i cijeloga franjevačkog reda. Čim su završili ispiti za veliku i malu maturu kojima je želio nazočiti, napustio je Široki Brijeg i otputovao do Zagreba gdje je ostao dva dana kako bi posjetio prijatelje. U Rim je stigao u nedjeljno jutro 25. lipnja 1939., a dva je dana kasnije, u utorak 27. lipnja, položio prisegu i preuzeo službu. Službu generalnog ekonoma preuzeo je 15. srpnja od svog prethodnika koji mu je u blagajni ostavio 170.520 talijanskih lira, što je dostajalo za jednomjesečni život Kurije i Kolegija sv. Ante.²⁸ Kao generalni ekonom morao je skupljati, čuvati i prema potrebi trošiti milostinju za izdržavanje Vrhovne uprave reda i drugih, o njoj ovisnih kuća. Naime, dotadašnja je Vrhovna uprava prostorije dijelila s trima fakultetima – bogoslovijom, pravom i filozofijom Franjevačkog sveučilišta Antonianum. Nova je Uprava odlučila izgraditi novu zgradu kako bi bila slobodnija u svome radu, a staru u cijelosti prilagoditi potrebama Sveučilišta da bi se ono moglo nesmetano razvijati i ostvarivati svoje programe. Gradnja nove zgrade povjerena je fra Dominiku Mandiću.

Tijekom 1940. godine kupljeno je zemljište od 26.000 m² na rimskome brdu Colle di Gelsomino nedaleko od Vatikana.²⁹ General reda fra Leonardo M. Bello dvije je godine kasnije, 2. lipnja 1942., blagoslovio početak gradnje,³⁰ a usprkos poteškoćama koje je donio Drugi svjetski rat zgrada je dovršena 1947. godine. U njoj je

27 Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 1, pisma 1939., f. 52.

28 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 3, pisma 1951., f. 156: "Brevis Relatio de Re Oeconomica Curiae Generalis ab anno 1939 – 1951", izvješće o svome radu koje je Dominik Mandić podnio 7. svibnja 1951.

29 Državni je tajnik Sv. Stolice, kardinal Luigi Maglione 7. travnja 1941. godine dobio pismo generala reda L. M. Bella s molbom da za generalnog definitora i ekonoma franjevačkoga reda, generalnog komisarara za Svetu Zemlju dr. fra Dominika Mandića izda putovnicu vatikanske države hvaleći njegove velike zasluge za izgradnju Papinskoga sveučilišta Antonianum i skupljanja pomoći za franjevce u Poljskoj, Litvaniji, Svetoj Zemlji, misijama u Africi i Dalekom istoku (Mandićeva ostavština, sv. 1, m. 3, pisma 1941., f. 325).

30 U pismu upućenu 22. svibnja 1942. godine ocu Davidu Zrni iz Komisarijata u Chicagu Mandić je zapisao: "Pred dva dana dobili smo dozvolu, da možemo početi graditi novu Gen. Kuriju u blizini Vatikana. Počet ćemo s Božjom pomoći odmah. Ja sam nešto zaštedio i moći ću dotjerati do pod krov, a moguće i dalje. Ne smije se čekati, jer svakim danom sve postaje skuplje, i ta će skupoca trajati više godina i poslije rata" (Mandićeva ostavština, sv. 2, m. 1, pisma 1942., f. 25).

smješten Arhiv Franjevačke kurije u kojem je 31. siječnja 1948. kao generalni arhivar reda počeo raditi i dr. fra Bazilije Pandžić. Uz glavnu je zgradu izgrađena i crkva Blažene Djevice Marije Posrednice Svih Milosti (Santa Maria Mediatrice), na čijoj je unutrašnjoj dekoraciji, prema fra Dominikovo zamisli, radilo 27 umjetnika iz više zemalja, među kojima i Hrvati Ivan Meštrović (prikaz rana sv. Franje u reljefu) i Slavko Kopač (slika mučeništva sv. Nikole Tavelića). Čim je dovršen posao na izgradnji upravne zgrade, fra Dominik je preuzeo i skrb o preuređenju Antonianuma – proširenju knjižnice i gradnji nove svečane dvorane (*aula magna*). Nakon što je 8. rujna 1943. tijekom angloameričkog bombardiranja³¹ stradao ljetnikovac i kolegij u Grottaferrati, gradiću udaljenu od Rima samo 22 kilometra, Mandić je vodio i tu obnovu tijekom koje je podignut i dovršen još jedan kat ove građevine. Paralelno s tim velikim gradnjama, nadzirao je i preuređenje i obnovu dviju ustanova u kojima je trebalo smjestiti izbjeglice iz domovine: u Grottaferrati i u Grottammaru.

Grottaferrata: Konvikt sv. Franje

U Grottaferrati, u Via Filippo Corridoni, nalazio se posjed Casale a gli Ulivi u suvlasništvu grofice Eugenije Rasponi i liječnice Cordule Poletti, koji se sastojao od nekoliko zgrada, vrta ispred kuće od oko 1.500 m² te 4.850 m² ograđena obradiva vrlo plodna zemljišta sa sedamdesetak stabala maslina, vrtom i voćnjakom. Dana 21. rujna 1945. fra Dominik Mandić je u ime generalne kuće Školskih sestara franjevačkih trećoredica (Casa Generalizia delle Suore Scolastiche del Terzo Ordine di San Francesco, Roma, Via dei Colli 10) uplatio predujam u iznosu od 300.000 lira (Banca Nazionale del lavoro filiale di Roma 2, ček br. 285971D).³² Obje su se suvlasnice obvezale da će vrt, voćnjak i maslinik predati odmah, a kuću u roku od mjesec dana;

31 Mandićeva ostavština, sv. 2, m. 3, pisma 1944. - 1945., f. 2: "Grottaferrata li 21/1/44. Dopo la scossa nervosa avuta per il secondo bombardamento ed insieme con il muratore fatto un'ispezione, le due bombe cascate una avanti e una dietro la casa nuova hanno fatto dei danni 1° al furtteto (!) del gallinaro e viale del bosso che va al cancelletto, il II° nel medesimo punto avanti al giardino della casa nuova e propriamente quasi nella medesima buca asportando in via sassi e cipressi ivi esistenti. Da questa bomba il tetto sopra la cappella e fosata in quattro o cinque posti ed i canali ricoperti di terra sotto e voltati sotto sopra. Ci vorranno nuovi canali e tegole se si vuol salvare la cappella con il resto. Saluti e ringraziamo Iddio per lo scampato pericolo. P. Stefano." U pismu (Mandićevo ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 169) provincijalu Provincije Presv. Otkupitelja u Splitu ocu Petru Grabiću od 3. lipnja 1946. pisao je da se "gradnja nove Generalne Kurije, zahvaleći posebnoj Providnosti Božjoj, nastavlja bez prekida. Sada se izgrađuje ponutrica. Započeli smo s popravkom porušenih zgrada u Grottaferrata. Tamo ćemo urediti prostorije za držanje Generalnih kapitula. Popravak porušenih zgrada, nova proširenja i izrada modernih gospodarskih zgrada zapast će nas oko 25 mil. lira. Zahaleći (!) Dobroti Božjoj novac već imam u ruci."

32 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 21.

17. listopada one su potpisale i potvrdile o primitku iznosa od 233.910 lira za namještaj (sastavljen je inventar pojedinih komada namještaja) i električne instalacije kuće.³³ Radovi na preuređenju glavne kuće započeli su već u petak 19. listopada dostavljanjem vapna i cementa, postavljanjem skela i prvim zidarskim radovima, a potrajali su do 11. prosinca.³⁴ Rektor Hrvatskog sveučilišta ing. Stjepan Horvat, tada logoraš u izbjegličkom logoru u Fermu, iz Rima je 27. rujna 1945. Mandićevu “dobrom srcu najtoplije preporučio potrebe naših sveučilištarki u Rimu, a napose u najnužnijoj zimskoj opremi”.³⁵ Fra Dominik je 4. listopada obavijestio velikog župana Josipa Troyera, koji se sa suprugom također nalazio u Fermu, da u Grottaferrati kraj Rima iz sredstava franjevačkoga reda osniva konvikt za hrvatske katoličke studentice, izbjeglice iz domovine. Obavijestio ga je da će vođenje konvikta biti povjereno časnim Školskim sestrama³⁶ sv. Franje (prefekta će biti s. M. Amalija Županc) te da bi želio

33 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 22, 24-25.

34 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 29-35. O novim se radovima na preuređivanju i proširenju vile ponovno razmišlja u kolovozu 1949. godine kada su zatraženi predračuni od raznih građevinskih poduzetnika (poput Impresa Costruzioni Ingg. G. Giovannini e M. Micheli, Via Condotti 81 iz Rima, Ditta Dott. Ing. Angelo Gallizio. Sanitari – Riscaldamenti – Condizionamenti. Roma-Milano) i majstora (ff. 444-458) koji su tijekom sljedećih nekoliko mjeseci (do lipnja 1951.) izdavali potvrde o primljenim svotama za obavljene radove (ff. 459-494).

35 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, f. 48. O tužnoj životnoj i izbjegličkoj sudbini rektora Horvata vidi: V. KAPITANOVIĆ, “Fra Karlo Balić i Hrvatsko iseljeničtvo”, *Aktualnost predaje, Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa prigodom 100. obljetnice rođenja fra Karla Balića*, Split, 6. XI. 1999., Makarska, 2003., str. 265-308: “Balić je diralo u srce, znajući kako prolaze i najugledniji Hrvati, kao bivši rektor Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, koji u logoru u Fermu, po Balićevim riječima, nije imao ni komadić karte da napiše pismo, ni cigaretu da zapali. Ljutilo ga je što su svećenici preštapavali njegov govor, koji je bio nemali razlog da su njegova dva sina ubijena od partizana i da je u naponu snage doživio strahote, a nitko se potom nije sjetio da mu pomogne kako bi i dalje koristio svom hrvatskom narodu.” U logoru je rektor Horvat napisao skladbu za hrvatsku misu i *Odu smrti*.

36 Među prvima koji su se na samu početku Drugoga svjetskog rata za pomoć obratili Dominiku Mandiću bile su Školske sestre franjevske. One su 30. travnja 1941. morale napustiti svoje sjedište u Mariboru sa zgradom učiteljske škole i druge zgrade zajedno s matičnom kućom gdje su bile još od 1864. godine. Vrhovna je starješinica Terezija Hanželić (19. II. 1876. - 1970.) u mjesecu svibnju došla u Rim izložiti stanje svoje družbe. Zahvaljujući Mandićevoj potpori, ubrzo ju je primio papa Pio XII., a posjetila je i druge crkvene ustanove; nakon savjetovanja s njima odlučila je maticu družbe prenijeti u Rim. Zajedno s Mandićem pronašli su zgradu u koju će prenijeti kuću maticu: 22. lipnja 1941. dobio je pismenu punomoć za kupnju zgrade i prijenos matice u Rim. Terezija Hanželić je 24. lipnja podnijela pismenu molbu kardinalu Franji Marchettiju Selvaggianiju, papinu vikaru za grad Rim, da dopusti Školskim sestrama da se nastane u Via Colli 10, gdje bi primale učenice na stan i odakle bi posluživale bolesnicima po kućama. Dopuštenje rimskog vikarijata stiglo je 30. lipnja, odmah zatim zatraženo je dopuštenje Kongregacije za redovnike da dopusti prijenos matice Školskih sestara iz Maribora u Rim. Dopusnica je dobivena 19. srpnja 1941. Mandić je tijekom svih ratnih godina pratio rad sestara i pomagao im koliko je mogao. Tako ih je odmah angažirao i za pomoć oko vođenja konvikta u Grottaferrati. Iz pisma koje je 4. lipnja 1946. uputio

da vođenje ekonomije i brigu o kuhinji preuzmu upravo on i njegova supruga, kojoj će pomagati i jedna radina i poštena Hercegovka.³⁷ Zamolio ih je da dođu k njemu u Rim kako bi se o svemu dogovorili jer bi bilo poželjno da sve bude spremno još prije dolaska studentica.³⁸ Podsjećajući ga na njihov nedavni susret u Rimu i pismo od 25. rujna, novim je pismom od 19. listopada iz Rima obavijestio rektora Zagrebačkog sveučilišta Stjepana Horvata da već neko vrijeme radi na tome da osnuje "Konvikt za hrvatske akademičarke koje najviše osjećaju daljinu Domovine i roditeljske kuće, i žive po logorima izvrgnute najrazličitijim velikim opasnostima. Radovi na preuređenju vile su već započeli i bit će gotovi do 28. listopada kako bi prve studentice iz logora u Fermu mogle u nju doći već dan kasnije." Također, savjetuje ga da im poruči neka sobom ponesu sve svoje dokumente – poimence indeks i svjedočanstva o položenim ispitima kako bi se mogle upisati na fakultete. Svaka je studentica dobila pismo s obavještenjem o tome da je, "želeći olakšati izbjeglicama Hrvatima život izvan Domovine, potpisani kao generalni ekonom Franjevačkog Reda našao načina, da iz sredstava reda izdržava do dvadeset akademičarki i da im omogućiti studij na rimskoj univerzi za vrijeme škol. god. 1945/46." te da će nastojati osigurati sredstva i za daljnje izdržavanje i studij primljenih studentica budu li udovoljavale svojim dužnostima ako se hrvatski izbjegli narod i sljedeće godine ne bi vratio svojim kućama. Od primljenih studentica tražit će se "praktičan katolički život, moralna čestitost, marljivi studij, svojevrijedno podvrgavanje propisanoj kućnoj disciplini".³⁹ Prve su studentice u konviktu "Pia opera di S. Francesco" u Grottaferrati bile:⁴⁰

časnoj sestri majci Gašparini Sučić, prov. starješinici Škol. sestara sv. Franje u Mostaru doznajemo da generalna kuća u Rimu ima već tri kuće u koje će moći, u neka mirnija vremena, poslati veći broj časnih sestara. Obavještava je i o kupovini vile u Grottaferrati s "lijepom baštom" za koju je prošle jeseni zajedno s popravcima potrošeno 4 milijuna lira (2 milijuna dinara). U nju su smjestili 25 hrvatskih studentica koje pohađaju rimsko sveučilište, a mjesečni troškovi za njihovo izdržavanje iznose više od 200.000 lira. Njoj također povjerava i svoja razmišljanja o budućnosti ove kuće: "Kada bude riješeno pitanje hrvatskih izbjeglica, kuća će ostati na raspolaganje Vašoj mostarskoj provinciji. Ako ne bi imala tamo rada, ovdje bi se moglo skloniti oko 30 ČČ. Sestara. Ako to ne bi htjele, kuća se može prodati i u Zagrebu kupiti ili napraviti jednu kuću Vaše provincije za odgoj Vaših mladih Sestara i kandidatice. Sve tri Vaše hrvatske provincije imaju prijeku potrebu jedne veće kuće u Zagrebu, gdje bi se mogle smjestiti Vaše kandidatice i mlade ČČ. Sestre, koje bi pohađale preparandiju, višu stručnu školu i univerzu. Ali o tome, kada budu prilike bolje... S. Blandina je bolesna. Ima oslabljenje srčanih mišića. Daj Bože, da preboli. S. Amalija, tajnica Č. Majke, položila je pred kratko vrijeme doktorat iz biologije s odličnim uspjehom. Sada je prefekta našega konvikta sv. Franje u Grottaferrata za hrvatske studentice. I druga jedna Č. Sestra pripravlja se za doktorat iz filozofije." Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., ff. 167-168.

37 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2. Sestre franjevke Grottaferrata, f. 60. Pismo upućeno 22. listopada 1945. Stjepanu Barbariću u Fermo s molbom da potraži Lukasa Jurčića i zamoli ga da u Grottaferratu pošalje svoju bratanu. Nudi joj besplatan stan, hranu, nešto odijela i 500 lira mjesečno.

38 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 50.

39 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, ff. 56, 57, 59.

40 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, ff. 51, 52, 53.

	Prezime i ime	God. rođenja	Mjesto rođenja	Ime otca	Ime majke	
1.	Asić Marija	3. 1. 1923.	Hercegovac	Milan	Rozalija Zdunić	Facoltà di Commercio
2.	Asić Sonja	25. 4. 1924.	Hercegovac	Milan	Rozalija Zdunić	Facoltà di medicina
3.	Bakranin Ivana	13. 12. 1923.	Ogulin	Mijo	Dragica Juričić	
4.	Brzica Dragica	27. 4. 1924.	Martin Brod	Stjepan	Marija Kresić	Facolta di Chimica
5.	Brzica Slavica	27. 7. 1926.	Trubar	Stjepan	Marija Kresić	Facoltà di Commercio
6.	Cepak Katarina	18. 10. 1925.	Okučani	Antun	+Marija Paurić	Facolta di Chimica
7.	Cvek Ljerka	25. 3. 1924.	Zagreb	Slavoljub	Vilma Karolyi	Facoltà di Lettere
8.	Cvitanović Vlasta	15. 6. 1926.	Glina	Šime	Ljubica Pletikosić	Facoltà di Lettere
9.	Gjaić-Stanišić Marija	24. 10. 1921.	Nuštar	Vinko	Stana Kramaček	Facoltà di Lettere
10.	Hunjet Magdalena	22. 4. 1924.	Rakovica	Juraj	Olga Pavičić	Facoltà di Magistero
11.	Krocker Marija	25. 9. 1924.	Petrinja	Josip	Marija Krauss	Facoltà di Medicina
12.	Lepuš Ljiljana	3. 7. 1927.	Zagreb	Zvonimir	Ljubica Borčić	Musica
13.	Lepuš Mirjana	18. 7. 1923.	Zagreb	Zvonimir	Ljubica Borčić	Facoltà di Diritto
14.	Lokmer Ančica	22. 7. 1922.	Otočac	Krunoslav	Zora Majnarić	Pharmazia
15.	Maksić Olga	20. 7. 1924.	Velika Gorica	+ Ratislav	Judita Poturić	Pharmazia
16.	Mandarić Marija	12. 4. 1921.	Buna	Pavo	Ljubica Dragoje	Facoltà di Medicina
17.	Pilipić Virginija	26. 4. 1925.	Vinkovci	Rudolf	Božena Vadjen	Facoltà di Lettere
18.	Podmar Mara	16. 8. 1923.	Beltinci	Matija	Sofija Mane	Facoltà di Commercio
19.	Pović Slavica	21. 3. 1925.	Bos. Brod	Vjekoslav	Marija Albrecht	Facoltà di Lettere
20.	Sušić Ines	12. 12. 1924.	Senj	Miroslav	Slava Krišković	Facoltà di Lettere
21.	Šetinc Zdenka	18. 7. 1924.	Gospić	+ Marko	Alojzija Zechner	Facoltà di Lettere
22.	Šikić Marijana	2. 2. 1924.	Gospić	Nikola	Dragica Marković	Facoltà di Commercio

23.	Wagner Olga	12. 4. 1921.	Sarajevo	Franjo	Marija Fischer	Facoltà di Commercio specializacija i doktorat
24.	Žigrović Branka	1. 8. 1918.	Zagreb	+ Stjepan	Dragica Milosavljević	Facoltà di Commercio

Pored ovih dvadeset četiriju studentica s navedenim potpunim podacima među prvim se studenticama vrlo često spominju i Ksenija Buljević, Zdenka Kolaković, Neda Kaštelan, Krunoslava Radić i Ivanka Živko o kojima nema podataka o roditeljima, mjestu i danu rođenja. Brojne studentice nisu mogle biti primljene u konvikt tijekom prve akademske godine jer u njemu jednostavno nije bilo mjesta, no tijekom srpnja 1946. ponovno su slale molbe kako bi mogle biti primljene u sljedećoj godini. Sačuvane su molbe Ivane Kostelac (rođena 24. studenoga 1921. u Senju), koju je preporučio senjski svećenik Nikola Šojat⁴¹, i Josefine Tomljenović, koja je u Rim stigla prije šest mjeseci iz Austrije, a molbu je preporučio dr. Žanko.⁴² Na njegovu su se preporuku istoga dana Mandiću obratile i Mira Bašić (rođena 4. svibnja 1925. u Kotoru, koja je na Zagrebačkom sveučilištu upisala farmaciju i odslušala četiri semestra, a u izbjegličkom je logoru u Fermu s ocem), Ljubica Horvat (rođena 16. rujna 1924. u Buniću kod Korenice, na Zagrebačkom sveučilištu također upisala farmaciju i odslušala dva semestra; u logoru u Fermu je sama bez ikoga svoga – otac joj je poginuo, a majka umrla 1942., a jedna starija sestra u domovini uzdržava mlađu braću i sestre) te Ružica Tomljenović koja je bila primljena i prošle godine, ali je odbila jer je namjeravala poći k sestri u Austriju (ima sve potrebne dokumente za upis na sveučilište).⁴³

Ekonom konvikta Josip Troyer svaki je mjesec sastavljao detaljna izvješća o potrošenu novcu i živežnim namirnicama vrlo često navodeći opravdanje zbog čega je ponekad potrošeno i više nego je predviđeno. (Primjerice, povećana je potrošnja ulja, šećera i pekmeza radi bolesnica kojima je odobrena dvostruka količina; povećana je potrošnja sira za doručak pitomica koje su polazile na predavanja u Rim te kruha za pravljenje krušnih mrvica. Trošilo se i na kupovinu lijekova, a tijekom mjeseca bilo je i izvanrednih doručaka, ručkova i večera jer je osim stalnih stanovnika vile bilo i neredovitih gostiju za božićne blagdane. Tako se u travnju 1946. “kroz 17 dana prehranjivalo dnevno 31 osoba, a od 18. travnja kada je 20 pitomica otišlo u Fermo, prehranjivalo se samo 10 osoba, no za Uskrs je potrošeno više nego obično ulja, šećera, brašna i pekmeza, za pitomice je za put u Fermo potrošeno više od obične količine 20 kg, kruha, 2 kg, sira, 9 kutija mesnih konzervi

41 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 174, od 7. srpnja.

42 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 175, od 22. srpnja.

43 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, ff. 176, 177, 178, 196.

te nešto pekmeza”, a u studenom je potrošeno za šivaći pribor, kišobrane, drvo, ulje, šećer, kaput, elektriку, vrata i korito za svinjac.)⁴⁴ Ekonom je izdavao i potvrđnice o iznosima novca koji je redovito primao od samog Dominika Mandića, ali i od drugih dobročinitelja. Tako je 4. studenoga potvrdio primitak svote od 22.000 lira koju mu je dostavio dr. Mandić kao pripomoć od Papinske akcije⁴⁵ za 22 pitomice konvikta; 18. veljače 1946. potvrdio je primitak svote od 87.500 lira od Bratovštine Srca Isusova; istoga je dana izdao i potvrdu o primitku svote od 43.750 lira od Bratovštine sv. Jerka “za podvozne troškove pitomica i prefekte”, a 29. studenoga dobio je 70.000 lira za tramvajске troškove od Grottaferrate do Rima za 20 studentica u tekućoj godini; dana 12. prosinca primio je 15.000 lira, 20. prosinca još 20.000 lira, 23. prosinca daljnjih 10.000 lira; 10. siječnja izdao je potvrdu o primitku 50.000 lira; 27. siječnja 1946. 25.000 lira, 11. veljače daljnjih 50.000 lira za prehranu pitomica.⁴⁶ Nakon što je pregledao poslan izvadak iz računa i potrošena materijala, Mandić je 4. veljače prisiljen najaviti uvođenje i smanjivanje potrošnje u jelu pa je prema novom programu svježe meso ograničeno samo na nedjelju.⁴⁷ Ekonom Troyer dobivao je od fra Mandića i naloge poput ovoga od 22. srpnja:

Novac ću Vam ja donijeti sutra, kada dođem po podne s groficom Costantini. Priredite sobu Č. Majke i stavite dva kreveta: za gđicu groficu i njezinu kamarijeru. Ona će ostati kod Vas u gostima deset petnaest dana. Nadalje sam primio na odmor u Konvikt vlč. Dra Hanzelića, nećaka Č. Majke. Za nj

44 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevkе Grottaferrata, ff. 42-43 (za siječanj 1946.), ff. 63-64 (za studeni 1945.), f. 95 (za prosinac 1945.), ff. 132-134, 141 (za veljaču 1946.), f. 154 (mjesec svibanj 1946.), f. 159 (za razdoblje od listopada 1945. do 31. travnja 1946. godine), ff. 161-162 (mjesec travanj 1946.), f. 171 (za mjesec lipanj 1946.), a nastavio je dostavljati slične svote do kraja 1946. Tijekom 1947., 1948., 1949., 1950. i 1951. godine potvrđnice je izdavala sestra Amalija Županc. I ona je nastavila njegovu praksu detaljna popisivanja potrošenih namirnica i primljena novca. Tako je primjerice 7. rujna 1948. troškove objasnila ovako: “Stalnih osoba nas ima 19. Izdali smo osim običnih obroka još više 82 doručka, 93 ručka, 52 večere. U prvoj polovini mjeseca bili su radnici, a kasnije su došle gosp. contessa. Jer sam dobila pomoć od IRO sam povisala obrok od masti i od šećera” (f. 306). Gospođa contessa bila je u vili i u mjesecu rujnu (f. 307). U listopadu je potrošeno više ulja “jer se davalo bolesnim krmcima” (f. 308). U mjesecu travnju 1949. u vili su stalno bile 22 osobe. U gostima su bili gospođa Paraschivescu Felice (24 dana) i veleč. P. Dionizije Lasić (sedam dana), a osim toga podijelila su se još 24 doručka, četiri ručka i dvije večere (f. 405).

45 Pomoć je u početku bila izdašnija nego kasnije, naročito zahvaljujući hercegovačkim franjevcima u Sjedinjenim Državama. Osim njih veliku je pomoć pružilo Papinsko povjerenstva za pomoć izbjeglicama (Pontificia commissione per l’Assistenza profughi) s kojom je bio povezan fra Karlo Balić. On je pomoć za hrvatske izbjeglice tražio na sve strane, od kardinala do biskupa pa i od samog pape Pija XII. koji je Bratovštini sv. Jeronima darovao 800.000 lira.

46 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevkе Grottaferrata, ff. 68, 97, 98, 99, 110, 125, 131, 138, 148, 193.

47 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevkе Grottaferrata, f. 136.

priredite sobu u prizemlju, gdje su studentice Wagner i Tasovac. One neka se za to vrijeme presele u veliku spavaonicu s drugim studenticama. I soba za vlač. Hanželića neka bude priređena sutra do podne. Krušnoga brašna zasada nemam, ali ću se pobrinuti, kada se vratim s liječenja. Sada nema studentica, a krušne karte imate, pa ćete već nešto zaštediti.⁴⁸

Pomoćni biskup Frascatija monsignor Biagio Budelacci⁴⁹ primio je 1. studenoga Mandićevo pismo u kojem mu je izložio tešku situaciju u kojoj se na samom kraju rata našlo više od 5.000 hrvatskih katoličkih studentica i studenata. Samo je 500 studenata i 70 studentica prešlo talijansku i austrijsku granicu, a oko 50 studenata i 40 studentica našlo se u izbjegličkom logoru u Fermu, gdje je život bio osobito težak za studentice.⁵⁰ Bez odjeće, roditelja i rodbine, bez mogućnosti da nastave

48 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 179.

49 Biagio Budelacci (Faenza, 18. VI. 1888. - Rim, 27. VIII. 1973.) stigao je u Frascati 1926. na poziv biskupa Frascatija i, kardinala M. Lega (1. I. 1860. - 16. XII. 1935.), kojemu je uskoro postao generalni vikar. Službu pomoćnog biskupa obavljao je od 1936. godine pod kardinalima Francescom Marchettijem Selvaggianijem (15. VI. 1936. - 13. I. 1951.), Federicom Tedeschinijem (28. IV. 1951. - 2. XI. 1959.) i državnim tajnikom Gaetanom Cicognanijem (14. XII. 1959. - 5. II. 1962.), te tijekom četrdesetak godina bio dijelom društvenoga, političkoga i vjerskog života biskupije. Osobito je zapažena njegova uloga neposredno nakon savezničkoga bombardiranja Frascatija 1943. godine kada je s nekoliko svećenika pokrenuo brojne akcije spašavanja ranjenih i preživjelih sugrađana u gotovo razorenu gradu. Zajedno se s vikarom grada Rima, kardinalom Klementom Micara, podrijetlom iz Frascatija, pobrinuo da za njih bude barem dovoljno žita za kruh. Dao je sagraditi bolnicu "Sv. Sebastijan" jer je stara bolnica srušena tijekom bombardiranja. Za brojne zasluge 1946. godine dodijeljena mu je titula počasnoga građanina. Osim što je biskup Frascatija neposredni nadređen za Grattaferratu, razumljivo je da mu se fra Mandić obratio računajući i na osjetljivost prema ratnim stradalnicima. Biskup Budelacci je 5. listopada 1948. obaviješten da je otac Dionizije Lasić, ispovjednik časnih sestara u Grattaferrati, premješten u Hrvatski misionarski kolegij u Grottammaru te je od njega zatraženo da im odobri novog ispovjednika, tridesetjednogodišnjeg fra Bazilija Pandžića, arhivistu u Generalnoj kuriji franjevačkoga reda u Rimu (Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 288).

50 Pismo istoga sadržaja na talijanskom je jeziku Mandić uputio 2. veljače 1946. godine Direkciji UNRRA za Italiju u Rimu. Navodeći da je 25 studentica smješteno u Grottaferrati, ukazuje na njihove potrebe za odjećom i hranom o kojima brine on sam zahvaljujući pomoći brojnih dobročinitelja i dobrotvornim ustanovama. Brojne studentice već osjećaju nestašicu hrane i pokazuju prve zdravstvene probleme - TBC s povišenom temperaturom od 37,2 do 39 °C (Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 135). Popisu teškoća kojima su bile izložene studentice mogli bismo dodati i po zdravlje opasan eternit kojim su doslovno bile obložene gotovo sve prostorije u kojima su se one kretale. Naravno, četrdesetih godina o svim opasnostima ovoga građevinskog materijala nije se znalo toliko koliko o njemu znamo danas (sv. 16, m. 2, Sestre franjevke, f. 16: "La Villa si è dimostrata letteralmente a prova di bomba, grazie al suo tetto in Tarelloni - a quadruplicate montatura di eternit, e agli sportelloni delle sue finestre, e portiere a doppia incamicatura di lastroni di eternit. Unica villa della zona non danneggiata, non occupata da sinistrati, abitabile subito... Attiguo stanzino, con acqua calda e fredda sul lavabo e accesso alla soffitta, tutta in eternit, con la cabina speciale, aerata, per 4 serbatoi da acqua in eternit con coperchio relativo, e 2 tubazioni di sovrappieno, pure in eternit, una di sicurezza, una che alimenta la vasca di irrorazione dell'orto").

i završe svoje studije, djevojke su smještene u velikoj baraci zajedno sa stotinjak muških izbjeglica. Desetak je studentica iz Ferma našlo utočište u Rimu kod franjevačkih sestara iz Luksemburga, a ostale su smještene u Grottaferrati u vili koju su dobročinitelji kupili za hrvatske Školske sestre franjevke, s generalnom kućom u Rimu, u Via Colli 10, s obvezom da u njoj bude smješteno 25 hrvatskih studentica izbjeglica. Zamolio ga je za dopuštenje da se hrvatske Školske sestre smjeste u navedenoj vili, u Via Filippo Corridoni, kako bi mogle preuzeti upravu nad konviktom; da dopusti formiranje polujavnog oratorija s kustodijom za Sv. Sakrament i euharistiju; te da svećenike dr. Dominika Mandića, isusovca Antonija Prešerena, i franjevce Uga Brena, profesora moralne teologije na Antonianumu, i Dionizija Lasića, doktora teologije, odobri za ispovjednike redovnicama i studenticama.⁵¹ Potvrđan odgovor stigao je 9. studenoga.⁵² O teškoćama sa zimskom odjećom i o prvim nesuglasicama između mlađe i starije generacije koji zajedno žive u konviktu govori pismo od 17. siječnja 1946.⁵³ Iz razumljivih je razloga nabava i kontrola nad kupljenom odjećom prepuštena prefekti: ona bi najprije "vidirala" potrebe za kaputima za pojedine studentice, a o plaćanju je brinuo ekonom Josip Troyer. Tako je dan ranije za Olgu Wagner i Vjeru Tasovac isplatio svakoj po 1.900 lira za šivanje kaputa. Pažljiv ekonom zamijetio je da obje već imaju dobre kapute (Wagner ima "kožnati podstavljen sa krznom", a Tasovac "dobar kaput". "Ove imadu osim toga i jumper.") Naravno, zabrinuo se i o tome kako činjenica da neke već imaju dobre kapute djeluje na one studentice koje ih uopće nemaju (poput Bakranin i Hunjet). Ekonom se požalio i na "ponašanje" studentica Žigrović i Cepak:

Branka Žigrović dobila je jedan kaput od onih što ih je doniela g. Hajnrh i ovih dana obukla je svoj fini krzeni kaput a da onaj prvi nije nikome poklonila. Posjeduje osim toga još jedan od stofa. Navedena polazi na tehniku zajedno sa Cepakovom dolazi najkasnije između 8.30-8.45 na večer. Cepak na pr. ne polazi na satove crtanja jer nema crtaćeg pribora, dok Žigrovička i ta predavanja polazi navodno radi poznavanja tal. jezika jer da profesor na tim predavanjima govori talijanski. Žigrović je destruktivan elemenat. Da je tome tako spomenuti ću da je ona sa Cvek na badnju večer, koja se je obukla u muško odijelo plesala crnački ples sa potpunim i izradjenim kretnjama trbušnog plesa, kome sigurno nema mjesta na Svetu noć i u zavodu Sv. Franje. Osim toga jedina ona u blagovaoni kritizira hranu. Cvek osim toga puši na cibuk i kad nema duhana pozajmljuje ga u g. Prce.⁵⁴ Jučer na večer u 11.15 sati počela je šivati na šivačoj mašini Cvek i radila je dok se nije moja

51 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 69.

52 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 71.

53 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, ff. 129-131.

54 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 1, pisma 1949., f. 41. Prema Mandićevoj izjavi Spasoje Prce, sin pok. Stjepana iz Oplićića kod Stolca, stigao je u Rim 11. srpnja 1945. te je do 24. listopada smješten pri Kolegiju sv. Jerolima kada je premješten na posjed u Grottaferrati.

supruga ustala iz kreveta i zabranila joj šivanje po noći. Usprkos toga ostala je i nadalje u blagovaoni potpuno rasvijetljenoj do 2 sata u jutro. Jutros su se neke pitomice tužile, da nisu mogle spavati jer su se vrata spavaće sobe cijelu noć otvarala i zatvarala. Kada se moja žena danas u jutro ustala našla je u hodnicima sva svijetla gorjeti, koja su valjda gorila svu noć. Cvek je ona, koja leži u krevetu do 12 sati i puši cigarete dok si po noći šiva i uredjuje svoje odijelo. Na 29. 12. 1945. skandirale su sve pitomice "pekmeza". To je obijest ali i drskost. Pekmeza dobile nisu. Na 30. 12. 1945. pitomice su bučno raspravljale u blagovaoni do 11 sati noći i ako je vrijeme spavanja određeno u 10 sati. O proslavi stare godine ne mogu kazati drugo nego, da je od 11.30 do 1 sat u jutro bila divlja dreka i vriska od koje se nije moglo spavati! Bilo mi je veliko zadovoljstvo kada ste Vi Mnogopoštovani na Novu Godinu pred pitomicama osudili takav način proslave kao ostatak od divljih plemena. S izvjesne se strane pravilo raspoloženje, koje je preuzelo mah i kod pitomica, da one ne mogu raditi u kuhinji jer da su one došle u Rim na studije. Sada je ta agitacija prestala jer su valjda upoznale Vaše stanovište ili su se opametile. Danas je upitala Mirjana Leps⁵⁵ moju suprugu u savez s time, da bolesnice dobivaju čaj u mjesto juhe -, "zar je čaj ljekovit kada se daje bolesnicama". To je rekla na ironičan način pred pitomicama. Ja sam je u svojoj sobi pred mojom suprugom opomenuo na što se je mojoj ženi ispričala. To sam samo spomenuo kao dokaz preuzetnosti, srednjoškolske obijesti i nepoštivanja starijih. Rietke, koje ne vole predpostavljenih, starijih niti kakve stege ni reda, sada triumfiraju jer, da im je navodno uspelo iz zavoda ukloniti č. s. Prefektu. Danas sam dozvolio g. liječnicima, jer njihov radiator nije u redu, da se po danu sklone u sobu č. majke. Dr. Dukić je pozvao moju suprugu, da vidi kako ta soba izgleda. U toj sobi je glasovir gdje pitomice vježbaju. Na podu su bili čikovi i smeće a na jastuku gdje se sjedi zabodena je bila igla na koju se je spomenuti liječnik ubo. Ovo su samo neki značajniji momenti iz života u našem zavodu pa da si čovjek o njemu stvori površan sud. Ne smije se kritizirati kao n.pr. čistoća zahoda, ostavljanje inventara u bašći, štednja sa strujom, razbijanje inventara, zatvaranje vratiju i prozora i. t. d. sve to izaziva meni nerazumljivu reakciju, kod pitomica, koja moguće ima i svoju pozadinu. Uvijek sam sve to odbijao na predživot u logoru. Pošto ali vidim, da se 1-2 pitomice ne samo nijesu popravile nego postaju sve prepotentnije, smatram svojom dužnosti da Vas Mnogopoštova-

55 Studentica prava Mirjana Leps zbog opetovanih je prekršaja disciplinskih propisa, nepoštivanja odluka časne sestre prefekte te neosnovanih pritužaba na rad osoblja Konvikta sv. Franje u Grottaferrati prva iz njega izbačena. Dana 24. lipnja uputio joj je Mandić pismo kojim joj sa žaljenjem i teška srca nalaže da u roku od tri dana napusti Konvikt. Njena mlađa sestra Ljiljana u njemu može ostati sve dok on bude postojao uz uvjet da uskladi svoje ponašanje s disciplinskim propisima. Do kraja ljetnoga ispitnoga roka (10. srpnja) može se nastaniti u Zavodu hrvatskih milosrdnica u rimskom predgrađu Centocelle i za to će joj se razdoblje podmiriti troškovi u iznosu od 5.000 lira. Ako želi povesti i sestru, za zajedničke troškove do tog roka odobrava im ukupno 10.000 lira (Mandićevo ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrate, f. 169).

ni o tome obavijestim. To činim i radi toga, što se nastojanje moje i moje supruge ne samo ne shvaća nego se poslije svake naše odredbe stvaraju neke urote, pa kako smo samo Vama odgovorni za naš rad to Vam gornje javljam. Ponašanje nekih pitomica upućuje nas i na to, da one za svoja djela imadu nepoznatu moralnu pomoć i čvrsto zaledje sa prozirnom tendencijom.

Nezadovoljstvo ekonoma i njegove supruge ponašanjem studentica, ali i studentica njihovim odnosom prema njima, što se može iščitati iz ovoga pisma, nastavilo se tijekom sljedećih mjeseci pa se 10. ožujka 1946. ekonom Troyer ponovno požalio Mandiću.⁵⁶ Ovaj put prenio je pritužbe pitomica o mnogim nepravilnostima u vođenju kuhinje, o potkradanju hrane na račun ekonomove supruge te brojne druge koje mu je toga dana poslije ručka u liječnikovoj sobi priopćio gospodin Žarko Vlaho. Ekonom Troyer je “najenergičnije zatražio da se u ime časti moje supruge, mene i zavoda provede objektivna istraga i nama time dade prilika da odbranimo od anonimnih napadaja našu do sada neokaljanu čast i poštenje, koje sobom od rođenja nosimo i koje ni za koje pare nismo niti ćemo prodati”. Samo šest dana kasnije, pomalo razočaran takvim stanjem u konviktu, ali nakon mirna razmišljanja, Mandić je odlučio “da ne bi nikako bilo u interesu mira i sloge u Konviktu, da se prave formalne istrage o nabačenim pritužbama”. Potvrđuje svoje povjerenje u poštenje gospođe i gospodina Troyera te također naglašava da “dužnost prefekte ima trajno vršiti gđa Vlaho kada je odsutna prefekta s. Amalija”.⁵⁷

Početak veljače Mandić je pismom obavijestio prečasnog oca komisara Davida Zrna u Chicagu o osnivanju konvikta u Grottaferrati. Moli ga da ne “objelodanjuje imena onih, koji su primili potporu iz Amerike. Za mnoge tamo ne znaju ni da su živi, pa bi to i njih i njihove kod kuće moglo dovesti u pogibao. Za sada ne mojte u javnosti pisati ništa ni o našem Konviktu studentica. S dozvolom Preč. O. Generala ja sam organizirao Konvikt sv. Franje u Grottaferrata i tu sam pozvao iz logora Fermo 25 studentica univerze. Sve su upisane i redovito pohađaju univerzu u Rimu. Osim toga ima dvoje gimnazijalka, upravitelj i njegova žena kao kuharica, vrtlari i dvije ČČ. Sestre kao natstojnice Konvikta. U svemu 32 osobe, i to sve izbjeglice. Za njihovo izdržavanje potrebno je mjesečno oko 800 \$. Sve su došle u Rim gole i bose, pa sam potrošio za samo odijelo i obuću za svaku osobu po 8.000 L. I opet su gole. Nužno bi trebalo, da pošaljete prve pakete za njih. Naravno, gornjim putem na moje ime. Osobito im manjka unutarnje odijelo. To teži najmanje i šaljite u prvim paketima.”⁵⁸

Nekoliko tjedana kasnije ocu Davidu u Chicagu poslao je fotografiju konvikta u Grottaferrati snimljenu na Božić 1945. godine s dopuštenjem da ju objavi u *Gla-*

56 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 144-145.

57 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, f. 146.

58 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946, f. 59., pismo od 8. veljače 1946.

sniku ili u *Hrvatskom listu*. Ponovno se potužio na velike troškove izdržavanja ne samo konvikta nego i drugih hrvatskih izbjeglica naglasivši pritom ponovno da, uz odobrenje prečasnog oca generala reda, o svemu brine i iz svojih posebnih zarada, da je iz tog fonda samo za hranu i odjeću potrošio više od milijun lira te se nada da će tako moći izdržavati konvikt sve dok bude u Rimu, ali bi mu dobro došla i potpora od barem 300 dolara mjesečno iz Amerike.⁵⁹

Manje uspješni bili su Mandićevi pokušaji da za pomoć izbjeglim studentima iz Hrvatske zainteresira i druge rimske kongregacije. Tako mu je 15. veljače stiglo pismo Antona Orate, odgovorne osobe iz Kongregacije “Pro Ecclesia Orientali”, kojim se odbija čak i privremen smještaj bilo kojoj vrsti izbjeglica tijekom školske godine: “questa S. Congregazione non può accogliere come ospiti – sia pure temporanei – nei Collegi Ecclesiastici Orientali di Roma profughi di qualsiasi specie durante l’anno scolastico e perciò sono dolente di non poter aderire alla richiesta avanzata recentemente a favore di alcuni giovani studenti cattolici della Croazia”.⁶⁰

Mandić je 7. veljače 1946. monsinjoru dr. Augustinu Juretiću u Kolegiju sv. Rafaela u Fribourgu potvrdio da je nekoliko puta nastojao da on dođe u Rim, ali zbog neelastičnosti i nerazumijevanja ljudi nije ništa postigao, a neuspješni su bili i pokušaji grofa Salisa. Požalio mu se da mjesečni troškovi za izdržavanja konvikta u Grottaferrati prelaze 250.000 lira.⁶¹ Dana 2. ožujka 1946. morao se Mandić potužiti profesoru Salihu Baljiću o nekim glasinama koje su došle do njega:

Gosp. Professore, Potužio mi se gosp. Ž. Vlaho, da se Vaš sin Braco pred sedmicu dana, kada se radilo o premještanju hrv. Studenata iz Zavoda sv. Jeronima u kuću Trećoredaca sv. Franje, javno u studentskoj spavaonici prijetio hrvatskom svećenstvu u Rimu veleći: “Čut će mene popovi!”, i u potvrdu svoje prijatnje da je rekao, da je fra Dominik s hrvatskim državnim zlatom kupio kuću u Grottaferrata i da tamo namješta svoje prijatelje kao gđu Vlaho i njezinu djecu. Veoma me čude i bole takove prijatnje i izjave, napose što dolaze iz kruga Vaše obitelji, koju sam ja uvijek smatrao prijateljskom. Hrv. Svećenstvo u Rimu, i svjetovno i redovno, nema se bojati ničijih prijetnja, i ne mora se stidjeti svoga rada za izbjegle Hrvate iz Domovine. Svaki čovjek, koji je imalo pošten i objektivan, i upućen u stvar, valja da prizna da se hrvatsko svećenstvo u Rimu i preko svojih sila napreže i čini sve moguće da pomogne hrvatskim izbjeglicama u Italiji i da im olakša teški izbjeglički život. Jedan od vidljivih dokaza za to jest upravo stvaranje i izdržavanje Konvikta hrv. akademskih studentica u Grottaferrata. Kuća za taj konvikt nije kupljena hrvatskim ni državnim ni privatnim novcem nego sredstvima

59 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 79., pismo od 26. veljače 1946.

60 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946, f. 416. Kongregacija “Pro Ecclesia Orientali” (Prot. N. 204/42).

61 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 58.

franjevačkoga Reda radom i naporima potpisanoga. Iz tih sredstava ne samo da se Konvikt izdrži, nego ja pomažem hrvatske izbjeglice i drugdje, napose one što žive u Rimu. Vi uostalom dobro znate, da ja nigda nijesam odobravao rad ustaša u Hrvatskoj, i prema tome mene ustaše nijesu mogle smatrati svojim čovjekom, kojemu bi oni povjerali hrv. državno zlato. Da se ne bi navedena potvora, koju je prvi, ukoliko je meni poznato, bacio u javnost Vaš sin, dalje širila na štetu ugleda franjevačkoga Reda i sloge među izbjeglim Hrvatima, tražim da Vaš sin opozove tu klevetu i pismeno meni i javno pred onim licima, pred kojima je tu objedu protiv mene rekao.⁶²

Mandićev pokušaj da u organizaciju dostavljanja pomoći za hrvatske izbjeglice u Italiji, a osobito za studentice u Grottaferrati, uključi i franjevce iz Amerike vrlo je brzo pokazao rezultate. To se rasuđuje prema pismu od 16. svibnja kojim je oca Davida obavijestio da su 10. svibnja stigli paketi s odjećom za studentice:

Sve je došlo uredu, samo je jedan paket fra Blažev bio malo raspao. Robu sam razdijelio među studentice našega Konvikta u Grottaferrata i rimskoga konvikta Luksemburških Sestara sv. Franje, gdje ima hrvatskih sveučilištarka 11. Tebi, svim našim Ocima, koji su saradivali i svim darovateljima studentice i ja najljepše zahvaljujemo. Neka vam svima Gospodin ovu ljubav obilato naplati na ovom i drugom svijetu! Želio bih da nastavite sa šiljanjem malih paketa i dalje. Roba s velikim sanducima preko Vatikana putuje po tri mjeseca, a naša siroćinja jedva čeka koji komad odijela. Već godinu dana traje izbjeglištvo, pa ljudi ogolili. Ima ih koji nijesu ništa ponijeli ili spasli nego ono što su imali na sebi. Cipele, kapute i težu robu šalžite sanducima, ali lakšu robu šalžite malim paketima. Vidio sam Mađari da šalju pakete obložene bijelim platnom. Tako je sigurnije i dolazi nepoderano.⁶³

Razdoblje od kraja srpnja i gotovo cijeli kolovoz, kada u Rimu vladaju nepodnošljive vrućine i sparine ("jučer je u hladu bilo 39 °C!"), Mandić je proveo izvan Rima. Prvih je četrnaest dana (od 29. srpnja) zajedno s ocem Karlom Balićem i monsinjorom Magjercem bio na liječenju u termama Montecantini, a zatim se preselio u Grottaferratu odakle je 19. kolovoza obavijestio fra Davida Zrnu da kontrolira radove na izgradnji gospodarskih zgrada i rekonstrukciju zgrada u franjevačkom ljetnikovcu sv. Ante⁶⁴, porušenih tijekom bombardiranja. Također, sprema se na

62 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 142.

63 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 149.

64 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 1, pisma 1949., f. 180: Za Božić 1949. godine obavijestio je Ivu Heinricha u Buenos Airesu da je "u Sv. Anti u novogradnji uredio gostinjac za sv. godinu sa 300 kreveta. Valjalo je preurediti prostorije, nabaviti cijelo pokućstvo. Kuhinju i sve drugo što je skopčano s jednim hotelom bolje klase. Intenzivno sam za to radio puna tri mjeseca i hvala Bogu sada sam sve uredio i otvorio vrata za goste sv. godine. To je najbolje uređeni penzionat u Rimu poslije hotela prve klase. Za preuređenje prostorija i nabavu pokućstva i potrošio sam oko 40 mil. Lira."

dvodnevni odlazak u Rim s namjerom da i tamo pregleda radove na novoj generalnoj kuriji i pribavi potreban materijal te da će se odmah zatim vratiti u Grottaferratu. Obavijestio ga je i o velikoj pometnji nastaloj u izbjegličkim redovima jer su iz glavnih logora u Fermu i Bagnoli kod Napulja odveli oko 150 istaknutijih Hrvata i zatvorili ih u posebnim logorima s najstrožim režimom koji primjenjuju na njemačkim nacistima:

Među njima je i prof. Sušić, bivši Veliki župan, i njegova kćerka, studentica iz našega Konvikta u Gr., koja se nalazila na praznicima kod oca u logoru Fermo. Zatim F. Jelić, brat Branov, kojemu je Vaš Erić preko Tebe slao novac. Bili su uhvaćeni i sva tri brata Barbarića iz Mostara, ali su oni putem pobjegli i sada se privatno kriju. I fra Blažov se bratić krije, a tako i mnogi drugi. Izdržavanje ovih izvan logora traži novih i velikih novčanih sredstava od karitativne akcije hrvatske u Italiji.⁶⁵

Studentice su ostale u Grottaferrati tijekom cijele akademske 1945./46. godine, a zatim je i nova skupina ušla u novu akademsku 1946./47. godinu pa je u logoru u Fermu ostalo tek njih nekoliko. Da je tijekom prve godine Mandić nastojao u Grottaferratu dovesti što više studentica kako bi ih spasio od teška i njima neprikladna života u logoru u Fermu, ukazuje pismo Ksenije Bakarčić-Buljević koja mu se obratila 2. listopada s molbom da joj pomogne nakon što je više puta odbila njegove pozive da dođe u Grottaferratu. Prve je pozive odbila preko rektora Sveučilišta osjećajući da ne smije ostaviti u izbjeglištvu zaručnika koji je samo radi nje uzeo na leđa težak križ emigracije, kojemu je postala zaručnica i s kojim je željela sklopiti kršćanski brak. No, sada je pred porodom pa odjeća i obuća postaju velik problem. Saznajemo da joj je Mandić povremeno slao pomoć (novac) za nabavku najnužnije odjeće, a sada treba nabaviti i opremu za novorođenče.⁶⁶ Istoga su mu se dana (2. listopada 1946.) iz logora u Fermu obratile i "dvije hrvatske intelektualke – profesorica Olga Osterman koja vodi školu u Fermu, i udovica velikog župana Lanešića, gospođa sposobna, sa svršenom gimnazijskom maturom, umna, verzirana u ekonomiji" koje, budući da se približava zima, a u nastambama je studen vlažna i nepodnošljiva, mole da im nađe neko uposlenje u Grottaferrati kako bi mogle živjeti od svoga rada, a na korist zajednici.⁶⁷

U listopadu 1946. godine izbjegličkoj se krizi ne vidi kraja. Kroz glavnu kuriju franjevačkoga reda svakodnevno prolaze rijeke studenata, bjegunaca, prebjega iz Austrije, potrebnika iz raznih logora. S dopuštanjem generala reda Mandić nastoji naći što više sredstava kako bi pomogao tim nesretnicima, ali su potrebe veće od prihoda. I Bratovština sv. Jeronima potpuno je ostala bez sredstava. Novac koji

65 Mandićeva ostavština, sv. 3., m. 1, pisma 1946., ff. 422-424.

66 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., ff. 317-318.

67 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., ff. 319-321.

imaju troše na privatno spašavanje ljudi kako ih ne bi izručili Jugoslaviji. Mandić je u velikim poslovima i brigama jer se gradi nova kurija, obnavljaju porušene zgrade u Grottaferrati, a puno je potrošeno i za preuređenje samostana u Grottammaru za novo franjevačko sjemenište. Papinska im asistencija daje malenkosti, "hrvatski državni novac kojim je upravljao gen. Pećnikar, profućkana tako da je sada sva dobrotvorna akcija za pomaganje izbjeglih Hrvata spala na nas". Jedini spas vidi u Komisarijatu u Americi.⁶⁸

Zbog teškog stanja izbjeglica u Rimu i mogućnostima njihova preseljenja u Argentinu Mandić se na samu kraju 1946. godine obratio i ocima dr. Vladi Bilobrku i Blažu Štefaniću u Buenos Airesu.⁶⁹ Izvijestio ih je i o stanju u Grottaferrati:

U mom Konviktu u Grottaferrata ima 25 hrvatskih studentica univerze, a u rimskom Konviktu 10. I tima bi trebalo omogućiti prelaz u Argentinu. One studiraju u Rimu: filozofiju, medicinu, farmaceutiku, visoku komercijalnu struku. Ove godine, po mom savjetu, osim akademskih studija, svaka pohađa koji praktični tečaj, najviše ih krojački tečaj. Neke će imati ispite za voditeljice samostalnih ženskih salona, a neke i za učiteljice šivanja i krojenja. Mislim da bi najzgodnije bilo, da ove pozovu ČČ. Sestre Milosrdnice, Kćeri Božje ljubavi i Školske Sestre, koje se tamo nalaze, k sebi kao pitomice i kandidatkinje. Stavite se s navedenim ČČ. SS. u dodir i što prije nam javite povoljni uspjeh njihove odluke.

Do siječnja 1947. godine prilike u Italiji drastično su se promijenile pa je 31. siječnja fra Dominik Mandić obavijestio ekonomu Troyera da i skupina hrvatskih akademskih studentica, poput svih drugih hrvatskih izbjeglica, mora napustiti Italiju. Kao prvi korak u likvidaciji Konvikta sv. Franje dogovoreno je da će časne sestre Školskih sestara, koje su vlasnice kuće i vrta, već u ponedjeljak 3. veljače preuzeti upravu, obrađivanje vrta i cijelo kućanstvo. U vili će urediti novicijat za svoj pomladak u Italiji, a hrvatske će studentice u njoj biti gosti dok budu u Grottaferrati. Na zaključnu primopredaju doći će časna majka generalna starješinica i Mandić te će time gospodin Troyer i supruga biti oslobođeni od vođenja konvikta kako bi se mogli pripremiti za odlazak "preko mora i na operaciju želučanog čira".⁷⁰ Ekonom Troyer je već sljedećih dana pregledao oba spremišta u kojima su se nalazile živžne namirnice, sastavio precizan inventar i donio objašnjenja za svaki višak, a već na kraju mjeseca sastavljen je precizan troškovnik koji je potpisala sestra Amalija Županc.⁷¹

68 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 344: Mandićevo pismo ocu Davidu Zrni od 18. listopada 1946.

69 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, f. 392-393, pismo od 30. prosinca 1946.

70 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, f. 210.

71 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevke Grottaferrata, ff. 212-213. 227.

Dana 21. rujna 1947. u konviktu je održana oproštajna akademija kojom su se studentice oprostile od Mandića i generala franjevačkog reda Pacifika M. Perantonija (30. V. 1895. – 3. I. 1982.) i zahvalile im za sve što su tijekom proteklih mjeseci učinili za njih.⁷² Mandić je 5. veljače 1948. u dugačku pismu zahvalio Ivi Heinrichu u Buenos Airesu za sve što je učinio za hrvatske izbjeglice, napose studentice koje su tamo lijepo dočekane i smještene kod francuskih časnih sestara. Preporuča mu da s njima u dogovoru na temelju radne zadruge organiziraju laboratorij za krojenje i pletenje na strojevima koje su sobom ponijele. Studentice bi u tom laboratoriju bile članice i sudionice, od zarade bi se mogle izdržavati, a nekih 15-20 % moglo bi se odvojiti i za otplatu strojeva.⁷³ Kao odgovor na Heinrichovo pismo od 16. ožujka koje mu je uručio prijatelj Federico Heller, izražava žaljenje što se laboratorij za krojenje i šivanje ne će moći osnovati kako bi osigurao novac za izdržavanje studentica. Čini se da zajednicu ne žele Virginija i Nada te “Wagner, koja je jedna od najozbiljnijih i najrealnijih među njima”. Međutim, zadovoljan je što će uz Heinrichovu pomoć naći primjereno zaposlenje prema njihovim naklonostima i sposobnostima te da će se tako moći pristojno izdržavati. Nadalje, želio bi i da “sve nastave zajednički živjeti u samostanu dok se pojedinačno ne poudaju. Na taj bi se način lakše čuvala i međusobno pomagale. Naravno, svaka valja da za se misli i od zarade plaća troškove izdražavanja i stana.”⁷⁴

Nakon što je 18 studentica napustilo konvikt (Dragica Brzica, Katarina Cepak, Ljerka Cvek, Ljubica Horvat, Mira Kasumović, Slavica Pović, Virginija Pilipić, Anka Rukavina, Jozefina i Ružica Tomljenović, Miljenka Tuskan, Slava Vidas, Blažena Vrtarić, Ivanka Živko, Nada Tomljenović-Kasumović, Olga Wagner, Magdalena Hunjet i Olga Maksić)⁷⁵, jer su između 19. i 23. rujna dobile vize za odlazak u Argentinu, u novicijat Školskih sestara u Grottaferrati primljeni su izbjegli hrvatski i slovenski gimnazijalci: Vida Milanović, kći pok. Ivana i Ljube Jerinić rođena 10. travnja 1936. u Kruševu, i njezina sestra Boja, rođena 28. listopada 1938. u Kruševu; Marija Premerl, kći Ludovika i Rozalije Lemal, rođena 19. siječnja 1934. u Kukujevcima; Giovanna Tomić, rođena 24. travnja 1936.; Ruža Tomić, kći pok. Josipa i Ane Ostojić, rođena 13. travnja 1939. u Čitluku; Vlasta Vidaković, rođena 13. rujna 1936.; Eleonora Barišić, kći Stjepana i Alojzije Kisele, rođena 14. kolovoza 1931. u Ključu; Ruža Dujlović, kći Josipa i Jelene Kovačević, rođena 4. svibnja 1933. u Ivanjskoj; Katarina Padjen, kći Josipa i Josipe Mataije, rođena 16. svibnja

72 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 247-248.

73 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, f. 280.

74 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 281, 282 (pismo upućeno hrvatskim studenticama iz Konvikta sv. Franje Grottaferrata, od 21. ožujka), f. 283: istoga dana ovlašćuje dr. Ivu Heinricha da proda strojeve kako bi otplatio njihovu nabavu i da eventualni višak može upotrijebiti na dobrobit studentica, ali u dogovoru s njim.

75 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, f. 271.

1932. u Kninu; Josipa (Giuseppina) Perković, kći Nikole i Josipe Pinter, rođena 7. listopada 1933. u Žepču; Agneza Raguž, kći Ivana i pok. Lucije Bošković, rođena 2. rujna 1932. u Kruševu; Ana Raguž, kći pok. Vidoje i Božice Bender, rođena 23. prosinca 1936. u Kruševu; Cvija Raguž, kći pok. Vidoje i Ilinke Ćorluke, rođena 24. listopada 1937. u Kruševu; Katarina Sarić, kći pok. Mihovila i Stanislave Vulić, rođena 19. lipnja 1932. u Bosanskom Grahovu; Ana Abramović, kći pok. Milana i Marije Brkljačić, rođena 16. veljače 1939. u Brušanima, i njezina sestra Marija, rođena 7. srpnja 1938.; Zora Markić, kći pok. Ivna i Stane Knezović, rođena 2. travnja 1937. u Mostaru;⁷⁶ Slavica Barišić, rođena 1. prosinca 1929.; Marija Podnar, rođena 16. kolovoza 1923. (studentica). Primljene su i Milka Benčić, rođena 23. rujna 1919., Antonija Božnik, rođena 7. svibnja 1924., te Kristina Jerala, rođena 3. srpnja 1920., koje će se usavršavati u domaćinstvu. Također, primljeno je nastavno i pomoćno osoblje: učiteljice Renata Seničar (rođena 22. siječnja 1898.) i Fides Sperne (rođena 23. prosinca 1910.), profesorice Amalija Županc (rođena 20. listopada 1917.) i Josefina Desečar (rođena 12. ožujka 1920.) te Lucija Barišić (rođena 8. lipnja 1905.) i Vladimir Govedić (rođen 18. svibnja 1914.).⁷⁷

Grottammare: Collegio missionario Santa Maria dei Monti

Pokušavajući udomiti i spasiti što više djece, hrvatski su franjevci u Rimu došli na zamisao da negdje u Italiji za njih otvore zavode, iseljenička sjemeništa - jedan za dječake, drugi za djevojčice. U njima bi se školovali, a nakon školovanja odlučivali i za crkvena zanimanja – svećenike i časne sestre. Prvi kolegij otvoren je u okviru franjevačkog samostana u Grottammaru, mjestu dvadesetak kilometara udaljenu od Ferma, koji je po samostanu dobio ime “Collegio missionario S. Maria dei Monti Grottammare”. Od franjevačke su provincije u regiji Marche besplatno dobili samostan sv. Marije u Brdima (dei Monti) pa je tijekom mjeseca rujna 1946. godine Mandić više puta tamo odlazio kako bi kontrolirao radove na novom kolegiju koji se preuređivao za novu gimnaziju. U njemu se 1949. godine nalazilo deset redovnika.⁷⁸ Tijekom prve godine planiralo se tamo školovati oko sedamdesetero djece, pretežito iz Austrije te nekoliko iz Italije. Mandić je 25. rujna napisao Davidu Zrni u Chicago: “Nabava inventara i odijela za djecu, te nužne adaptacije zgra-

76 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, ff. 437, 513, 545. O djevojčicama Ruži i Ivki Tomić, čija majka ima australsko državljanstvo i dopuštenje boravka War Relief Services, National Catholic Welfare Conference 20. prosinca 1950. obavijestilo je Mandića, kao njihova tutora, da će imati dopuštenje ulaska u Australiju kako bi se pridružile majci, ali da se ne može očekivati da će dobiti američko državljanstvo (ff. 547-548).

77 Mandićeva ostavština, sv. 16, m. 2, Sestre franjevske Grottaferrata, f. 289.

78 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 1, pisma 1949, ff. 58-59. *Intorno ai problemi dell'immigrazione francescana delle Provincie religiose di Jugoslavia. Promemoria. Roma 17 Aprile 1949.*”

de zapast će oko 3 mil. Lira. Uzdam se u Boga i Majku Božju da će nas pomoći u ovom svetom radu za odgoj svećenika Božjih. Računam i na Vašu bratsku pomoć, Kolegij će biti za sve hrvatske provincije, a primit ćemo djece prema broju mučenika u svakoj provinciji.”⁷⁹

Iz fra Vendelinova pisma iz Chicaga od 14. siječnja 1947. saznajemo da mu je pisao i fra Vitomir da se nadaju kako će kroz koji tjedan primiti pedesetero djece iz Austrije. Oni su iz Amerike “toj djeci u Ramsau poslali 27 paketa, koji su bili na putu baš kada se je ta tragedija s njima dogodila i bila bi šteta da propanu. U 17 paketa poslali smo im 50 para cipela i malih potrebština, a u 10 paketa hranu. Osim toga spremili smo im 100 dolara novaca.”⁸⁰ Tek je 15. ožujka u 17.45 sati Mandić mogao brzojaviti fra Davidu u Chicagu da je dan ranije iz Austrije u Grottammare stiglo 56 kandidata te da ih preporuča milosrđu američkih Hrvata.⁸¹ Nekoliko dana kasnije, 26. ožujka, fra Davidu je uputio nove i mnogo detaljnije podatke o djeci iz Austrije:

Kako sam Ti brzojavio, djeca su iz Austrije stigla u Grottammare dne 14. o.mj., i to: 45 dječaka i 11 djevojčica. To su djeca iz američke zone u Austriji. Trebalo je nadčovječnih sila i napora, dok smo mogli izbaviti tu grupicu ne-dužne dječice. Pretstavnici Tit. učinili su sve, da nam ometu prevoz djece u Italiju. Za se su bili dobili pretstavnika ruskoga u Međusavezničkoj Komisiji u Beču, prestavnike UNRA i Engleskoga crvenoga križa, u kojim organizacijama vladaju podmitljivi Židovi, pa i mjesne austrijske vlasti. Na ruku su nama išli, s malim iznimkama, jedino pretstavnici američkih vojnih vlasti i neki francuski časnici. Trebalo je po deset puta započinjati stvar dovedenu do konačnoga rješenja i bačenu na mrtvu tačku. Za stvar smo bili zainteresirali i Sv. Stolicu, i kard. Innizera, i pretstavnika bečke Nuncijature, i austrijski Episkopat, ali nije stvar išla. Svi ovi nijesu nam mogli pomoći da spasimo

79 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 1, pisma 1946., f. 303.

80 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 15.

81 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 86. Iz Rima je 16. studenoga 1948. godine Dominik Mandić opunomoćenu ministru Austrije u Rimu (Ministro Plenipotenziario di Austria) napisao da je u ožujku 1947. u Italiju stigla skupina od pedeset šest hrvatske djece iz koncentracijskih logora u Austriji. Došli su sa svim potrebnim dopusnicama koje su izdali Saveznici i austrijske vlasti kako bi u Italiji pohađali gimnaziju i pripremili se za svećeničko zvanje. Među njima sljedeći dječaci nisu pokazali želju za učenjem niti sposobnosti potrebne za svećeničko zvanje: 1. Ilija Bulić, pok. Ivana, 2. Ivan Gavranović, sin Markov, 3. Marijan Gavranović, sin Markov, 4. Vjekoslav Franjkić, sin Ivanov, 5. Vladimir Kundl, sin Ivanov, 6. Vlado Markotić, sin Stankov, 7. Ivica Mesić, pokojnog Josipa, 8. Gjuro Perše, pokojnog Matije, 9. Željko Tilj, pokojnog Gašpara. Dječaci pod rednim brojem 1, 4-9, moraju biti vraćeni svojim roditeljima u sabirnim logorima u Austriji, a dva Gavranovića roditeljima u Münchenu (Njemačka). Od ministra je zatražio da se dječacima koji se vraćaju u Austriju izda *nulla osta* za ulazak u Austriju i njihov boravak u savezničkim i IRO logorima u Austriji, a za dječake Ivana i Marijana Gavranovića slobodan prolaz za Njemačku (Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 3, pisma 1948., f. 253).

samo jedno dijete iz Sirotišta Milosrdnih Sestara u Ramsau. Tu su svu djecu uspeli partizani odvući u Jugoslaviju na osnovu zaključka četvorice Ministara vanjskih posala u Parizu. Spasio se samo jedan bijegom u francusku zonu. Ali ni toga nijesmo mogli još prevesti u Italiju. U spomenutom Sirotištu bilo je lijepo odgojene djece sa sigurnim svećeničkim zvanjima, i ja ne ću moći nigda prežaliti taj gubitak za sv. Crkvu i naš Red. Sirote jadne, ne samo da ne će moći ostvariti svoje redovničko i svećeničko zvanje nego će mnogi novim nasilnim odgojem izgubiti i sv. vjeru! Kakva šteta i kakav grijeh! Za prijevoz došle djece najviše ima zasluga P. O. Metoda Kelava, prov. Presv. Otkupitelja, koji je s velikim samoprijegom i zamjernom ustrajnošću pet mjeseci obijao sve pragove u Austriji po najvećem snijegu i ovogodišnjem iznimnom ledu. To mu se ne smije nigda zaboraviti. Naravno, i mi smo odavle pismeno i intervencijama činili sve, što je bilo moguće. I novaca sam mu stavljao na raspolaganje, koliko je trebao. Sigurno i Vaše su intervencije kod američkih vlasti bile korisne i uspješne... Djevojčice sam doveo u Grottaferrata i tu ću im urediti odgojilište kao pripravnica za hrvatske provincije Školskih sestara sv. Franje. Sada će ih biti 10, a s vremenom, ako Bog da, i više. Djeca iz Grottammare su presitna: 33 ih je još u osnovnoj školi, a samo 11 za gimnaziju. Jedan ima od 5 godina! Po porijetlu su: 16 Hercegovaca, 5 Bošnjaka, 3 Dalmatinca, 7 Ličana, 10 Hrvaćana, 1 Vojvodina, 2 rođena u Belgiji, jedan ne zna ime kotara. 27 je siročadi: 26 bez oca, 1 bez majke. U prvi utorak, dne 1 travnja, idem lično u Grottammare, da obađem djecu i da s njima provedem Uskrs. Tada ću lično sve potanje vidjeti i što bude nužno odrediti.⁸²

Prvi vidljiv rezultat njegova posjeta kolegiju u Grottammaru jest i činjenica da je fra Vitomiru Musi 15. travnja dao 495 tisuća lira, a zatim 23. travnja, 18. svibnja i 19. lipnja po 500.000 lira za što je dobio potpisane priznanice.⁸³

Nove je vijesti o aktivnostima u kolegiju u Grottammaru fra Davidu u Chicago fra Mandić poslao 20. lipnja:

...od 4-8 o. mj. bio u Grottammare da posjetim dragu djecu i da podijelim Prvu sv. Pričest šestorici najmanjih. Uoči Tjelova diocezanski Biskup podijelio je sv. Krizmu 16 djece, a na Tjelovo šestorica su primili Prvu sv. Pričest. Bio je obred lijep i dirljiv. Djeca su dobro i vanredno su se oporavili poslije dolaska iz Austrije. Sa školom ide teško, jer nijesu redovito svršavali školu ni u Hrvatskoj ni po logorima u Austriji. Ima ih prestarih za razrede, u koje su mogli biti svrstani prema sadašnjem znanju. Gledat ćemo da te manjkavosti nadopunimo.⁸⁴

Tijekom mjeseca srpnja u Grottammaru su vladale velike vrućine. Teško je bilo izvoditi nastavu pa je otac Raspudić zatražio dopuštenje da na neko vrijeme prekinu školsku godinu, koju bi mogli nastaviti čim za mjesec ili dva vrućine prođu.

82 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 97.

83 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., ff. 101, 102, 103, 104.

84 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 402.

“Iza toga bi se moglo dati jedno 15 dana praznika, pa onda, ako se ostane ovdje, početi sljedeću školsku godinu.”⁸⁵ Samo tjedan dana kasnije, 10. srpnja, fra Kvirin je javio o svojoj bolesti (“žućica”), te da su bolesni gvardijan (“koji je još uvijek slabo i leži u krevetu”) i nekoliko djece. Obavijestio je Mandića i o dolasku Jakova Tomišića koji je 7. srpnja preuzeo službu primarijusa u sjemeništu. Djeca misle da je vrlo strog i boje ga se, no, prema njegovu mišljenju, sasvim je dobro “da je baš on dosada bio primarius, da djeca nisu osjetila odmah nagli prijelaz iz toplog roditeljskog zagrljaja u hladnu strogost”. Nadalje, predlaže da se u Grottammare pošalje neki bosanski fratar koji više ne može ostati kod kapucina u Kaiserjägerstr. 6 u Innsbrucku kako bi sljedeće godine predavao fiziku i kemiju, i još koji predmet, jer da će on već sljedeće školske godine samo iz matematike imati dovoljan broj sati.⁸⁶ Fra Vitomir je 14. srpnja pisao da poslije Mandićeva boravka u Grottammaru nije kupovao ni drva ni ugljena, a za kupnju pšenice (a upravo je sada najbolje vrijeme za to) trebat će još novaca. “Otac Oswald je spreman predavati vjeronauk, pjevanje i crtanje u Kolegiju, u tome je dosta spreman i ozbiljan i mislim da bi dobro došao ako nema kakve zapreke i bojazni. Neophodno je potrebna šivaća mašina za veš. Takove stvari svijet jako nerado pozamljuje...”⁸⁷

Dana 20. kolovoza Mandiću se obratio fra Anđelko Grgić s molbom da mu pošalje sukna i mjere za “novi” habit jer je svoj posudio o. Oswaldu. Moli nadalje da se nabave dva ciklostila za umnožavanje skripata profesorima i djeci, osobito za note i pjevanje, a dojavljuje i da će dan kasnije početi sa školskom obukom.⁸⁸ Nekoliko dana kasnije, 5. rujna, fra Trpimir obavještava o problemima s kupnjom pšenice te moli Mandića da razmotri provincijalovu odluku o premještanju o. Bruna iz Grottammara u sjemenište u Fabriano, što je velika šteta za kolegij. Obavještava ga i o dosta kišnu razdoblju od kojeg “na žalost nije puno ostalo u cisterni”, ali je padalo nad sakristijom pa se boje opasnosti da koga plafon ne poklopi ako bi se dogodilo da krov sakristije prokisne.⁸⁹

Zabrinuti zbog velike vjerojatnosti da u Italiji zavlada komunizam koji bi u opasnost mogao staviti i sam opstanak kolegija u Grottammaru, a nakon što su temeljito pretresli položaj kolegija, fratri Gracijan Raspudić, Anđelko Grgić, Kvirin Vasilj, Jakov Tomišić, Trpimir Musa, Oswald Toth i Ivo Sivrić 23. rujna upućuju pismo fra Dominiku Mandiću:

85 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 169. pismo od 4. srpnja 1947. godine. Doista, iz pisma fra Gracijana Raspudića od 12. listopada, doznajemo da je nastava počela 20. kolovoza, a završit će 31. listopada. Uslijedit će praznici do 20. studenoga kada će početi nova školska godina, koja će biti “barem se tako nadamo mnogo normalnija i potpunija” (f. 294).

86 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 179.

87 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 191.

88 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 244.

89 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 260.

Bila bi neizreciva šteta, da dodje u pitanje obstanak te škole. Mi smo uvjereni, da je Vaša škola u opaznosti. Nakon ratificiranja ugovora s Italijom na domaku je povlačenje angloameričkih trupa iz te zemlje. Vrhovi američkih vojnih snaga, koji su u mogućnosti zahvaleći njihovoj prvorazredno organiziranoj spionaži, u stanju sagledati stvari u Italiji, izjavljuju, da će Italija podleći komunizmu. Sigurno ste čitali izjavu g. generala Clarcka i bivšeg američkog ambasadora u Francuzkoj g. Bullita. Oni s bolim izjavljuju, da će komunizam sigurno zavladati Italijom. S tim se slaže i talijanski desničarski tisak; to je intimno uvjerenje skoro svih Italijana. Već danas komunizam pipa bilo i mjeri snage, da bi bio siguran u svoj dan, koji je veoma blizu. Što bi s nama učinila komunistička vlast u Italiji, oslonjena na Moskvu, povezana idejno i materijalno s Beogradom, to je očitost, koja je postala još očitijom iza napadaja srbskokomunističkog tiska na Vas osobno i na školu u Grottammare. To nisu moguće nikakve iluzije. Dat će nas svi Talijani, svi bez iznimke, a posebno komunisti, za vagon drveta. Vi ste, Mnogopoštovani, više nego svjestni odgovornosti, koju ste preuzeli prema djeci, prema nama, a posebno prema majkama ovih mališana (većina ih naime nema otaca). Slobodni smo Vas obavijestiti, da su Vaši djaci u opaznosti, da su nastavnici i osoblje kolegija stavljeni pred gubljenje glava. To je naše duboko uvjerenje, koje se oslanja na činjenice. Želimo Vam to reći i moramo Vam to reći. Velimo Vam to danas, jer je još uvijek ali kako dugo moguće; barem smo mi svi duboko uvjereni, da je Vama i to jedino Vama moguće spasiti sve. Zato Vas molimo, da cijeli kolegij s ukupnim osobljem prebacite u Portugal ili koju drugu zemlju, gdje je budućnost dovoljno sigurna. Držimo, da biste mogli ovlastiti Otca B. Marića, da nam tamo nadje kuću. To bi on bio u stanju učiniti. Nemojte misliti, Mnogopoštovani, da mi olako shvaćamo stvari, da ne vidimo potezkoće, koje traži taj korak. Znamo, da taj podhvat traži ogromne i prevelike troškove, ali smo uvjereni, da biste Vi to mogli učiniti. Drugom se ne bismo usudili to ni predložiti, ali Vama smijemo, jer znamo za Vaše sposobnosti i mogućnosti. Troškovi će biti preveliki, ali još uvijek premaleni, ako se ima u vidu sigurno likvidiranje kolegija, ostane li u Italiji. Jedino u zadnjem slučaju troškovi bi bili preveliki, jer bi bili uzaludni...⁹⁰

Vlastoručno pismo oca Vitomira od 12. listopada puno je zabrinjavajućih vijesti o zdravstvenim problemima osoblja u kolegiju. Piše da je on osobno tri puta bio na rendgenskom pregledu kod liječnika u obližnjem San Benedetto del Tronto zbog upale pluća i kasnijeg zakrečenja i apsorpcije te da, doduše, više nema temperaturu, ali se znoj i da je smršavio osam kilograma. Nadalje, piše da je Kožul operirao slijepo crijevo te da se oporavio i pohađa nastavu. Srećom, donosi i poneku dobru vijest, poput one da je krov na samostanu i na crkvi popravljen, a stavljen je i novi strop nad sakristijom, koja je promočila tijekom nedavnoga kišnoga razdoblja. Sada se popravlja vanjski potporni zid pod krovom sakristije jer se gotovo počeo rušiti zbog

90 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 275.

kiše i orkanskoga vjetrova. Sestre bi htjele da se nad sakristijom napravi soba za šivanje, a bila bi nužna i jedna soba za ostavu na prvome katu jer je postojeća premalena i vlažna. Stoga su neke kupljene stvari privremeno smjestili u sobu gdje su spavale studentice, ali tamo ne će moći duže ostati jer dolaze nove studentice kojima će soba trebati. Kupili su 21 kvintal pšenice i četiri kvintala kukuruza. Naručeno je još 15 kvintala po 15.000 lira i 10 kvintala kukuruza po 8.000 lira što bi moglo dostajati sve do lipnja sljedeće godine bude li se trošilo po 31 dkg kruha dnevno. Namjerava još kupiti jesenskog i ljetnog krumpira, i četiri male svinje koje bi hranili ostatcima hrane. Isto tako naručio je i tri "kace" za konzerviranje maslina i kupusa. Platilo je majstore, građevinski materijal, ugljen, lijekove, jabuke te popravak zuba.⁹¹ Dana 19. listopada stigao je fra Justinijan Zović koji će poučavati talijanski. Lijepo je i veselo primljen.⁹² Svoju veliku zabrinutost zbog stanja hrvatskih izbjeglica u Europi, a osobito u Italiji jer su 15. listopada engleske vojne vlasti napustile Italiju, a prije toga sve su izbjegličke logore predale međunarodnoj organizaciji IRO⁹³, Mandić je 21. listopada podijelio s fra Davidom kojemu piše pismo u Chicagu:

IRO je koji mjesec dana prije toga provodila potanko ispitivanje i razvrstavanje hrv. izbjeglica. Taj su posao vodili američki i jugoslavenski Židovi, među njima neki američki Židov Todorović. I kako se moglo očekivati, preko 850 osoba proglasili su 'sivima', t.j. takovima za koje se IRO neće brinuti. Ti su morali poći do 14. o.mj. u Njemačku ili napustiti logore. Oko 350 ih je za nevolju pošlo u Njemačku, a drugi se razbježali koje kuda po Italiji, najviše navrvjeli u Rim, gdje s njima velike muke mučimo. Osim Tvojih 1.000 \$ s druge strane dosada ništa. Jedino su nam javili iz B. Airesa da će nam poslati za njih brod do konca slijedećega mjeseca.⁹⁴

Nakon što je 1. studenoga završila školska godina, ravnatelj dr. fra Gracijan Raspuđić podnosi izvješće fra Dominiku Mandiću o rezultatima učenika na kraju tromjesečja:

Obćenito govoreći djaci su u ovom trimestru pokazali u nauci dosta dobar uspjeh. Uložili su dosta truda. Mnogo se je na tom insistiralo. Posebno je otac meštar u tom nastojao zajedno s drugim nastavnicima i s gospodinom

91 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., ff. 295-297.

92 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 303.

93 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 3, pisma 1948, f. 294. Otac Trpimir Musa pisao je 28. prosinca 1948. IRO-voj delegaciji za Italiju sa sjedištem u Rimu kako Centar IRO u Grottammaru nije do tog trenutka primio nikakvu odjeću za djecu koja u njemu žive, a hitno su im potrebne vunene majice i kaputi jer je zima jaka. Jednako tako ni za Božić nisu primili pakete za ovu djecu. Za obje su se stvari obratili predstavništvu IRO u Bologni, ali oni su odgovorili da nemaju naloge za dostavu traženoga, stoga je zatražio da im pakete s kaputima i vunanim majicama dostave direktno iz Rima do 6. siječnja. Pismo istoga sadržaja napisao je fra Dominik Mandić monsinjoru Andrewu Landiju, direktoru ureda Talijanske misije War Relief Services - N.C.W.C. u Rimu, Via Lucullo 6, dodajući da nisu primili ni novac za izdržavanje djece za mjesec prosinac (f. 295).

94 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 428.

Raićem, koji je pokazao konjsku strplivost i veliku volju. Od dvadeset i tri gimnazijska djaka ocjenjena su dvadeset i dva, a djak Kožul nije još ocijenjen, jer nije dovoljno spreman. To će se učiniti za vrijeme popravnih ispita, koje smo mi predvidjeli, ako Vi ne budete drugčije odredili za 22. studenog. Na 23. studenog bio bi zaviv Duha Svetoga, a 24. istog mjeseca počeli bismo novu školsku godinu 1947-48. Djaci su pokazali sljedeće uspjehe: šest ih je prošlo s izvrsnim uspjehom; i to trojica iz prvog, jedan iz drugog i dvojica iz trećeg razreda. Pet ih je prošlo s vrlo dobrim uspjehom; i to: trojica iz drugog razreda i dvojica iz prvoga. Pet ih je prošlo s dobrim uspjehom; i to: jedan iz drugoga, a četiri iz prvog razreda. Tri su prošla s dovoljnim uspjehom: svi iz prvog razreda. Tri su propala i to Salaj Krešimir iz drugog, Beg Zlatko iz drugog i Markotić Vlado iz prvog razreda. Prva su dvojica pala iz jednog predmeta (latinski oba) s pravom na popravni izpit, a Markotić je pao iz tri predmeta i odbijen je na godinu dana. O vladanju djaka, obavijestit će Vas otac meštar. Kako Vam je i poznato napustili su nas otac Ivo Sivrić i otac Oswald Toth,⁹⁵ na njihovo je mjesto došao otac Ivan Brkan. Do godine, t.j. do dvadeset dana bit će četiri razreda. Nezgodno je podjeliti predmete, a osim toga ima dosta i sati. Istina tu je i otac Justinian Zović, s puno volje, ali s malo zdravlja. Vi ste se nadali dolazku drugih otaca, ali ih dosada nema. Najgore je kod toga, da uobće nema stručnih nastavnika izuzevši trojicu. Mislim ipak, da će se dati napraviti neki raspored. Najteže je s prostorijama. Sada bismo morali imati četiri učionice, a Vi znate kako je s prostorom. Jednako bi sada trebalo kupiti izvjestan broj knjiga, teka i drugog školskog materijala. Izgleda, da gvardian ne stoji najbolje s novcima, pa kad mu budete slali, onda, Mnogo poštovani, nemojte ni na to zaboraviti.⁹⁶

Pozitivno je i izvješće Jakova Tomišića o vladanju đaka:

Đaci su u velikoj većini zaista dobri i pobožni. Na disciplinu su se takogjer navikli. Moralnih delikta megju njima nije uoče bilo. Ipak nemarljiviji gjaci dobili su vladanje dva, kao i oni koji su pravili gjačke i djetinjske pogreške. Takovih ima svega pet. Trojica su dobili iz vladanja tri jer su iz lakomislenosti, ali uistinu nepravedno, bunili se protiv hrane. To su Gavranović Iko, Saša Desičar i Miodrag Marković. Gjaci svoje pobožnosti i zajedničke i privatne, obavljaju uredno i redovito. Naučili su liturgijski recitirati sv. Misu,

95 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 320. Otac Anđelko Grgić je 10. studenoga zamolio Mandića da za kolegij iz knjižare sv. Antuna pošalje "barem još jedan primjerak 'Cantuale seraficum' jer nema iz čega pratiti na koru organista. Osim toga nužno je potreban jedan primjerak Antifonala i Graduala. Djeca vrlo lijepo i lako uče koral pa bi bila šteta da ih se već za rana na to ne privikne. Već znadu lijepo pjevati Completorium. P. Oswald je medjutim odnio jedini svoj primjerak te se u tom pogledu ne može ništa nastaviti." Sudeći prema sadržaju pisma fra Trpimira od 12. ožujka 1948., nakon odlaska oca Oswalda proteklih je mjeseci kolegij napustio i krojač Filipović (njemu je ukupno isplatio 72.000 lira), sljedeće subote odlazi gospođa Burišić, a "kako se govori mogla bi lako otići i s. Ignacija" (Mandićeva ostavština, sv. 17, m. 1, f. 50).

96 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 317.

te veliki broj latinskih i hrvatskih crkvenih pjesama jednoglasno i višeglasno. Na koncu školske godine imali su jednu kratku predstavu, deklamiranja i višeglasno pjevanje hrvatskih narodnih pjesama te izložbu risanja.⁹⁷

Fra Vitomir ponovno 12. prosinca obavještava o zdravstvenu stanju nekih profesora i učenika: da otac Predrag ima nogu u gipsu i da se stanje ne popravlja jer je reumatičan, a hladna mu je i soba pa moli da mu se nabavi električna pećica za zagrijavanje sobe; sestra Anka moli dopuštenje za bolnicu jer je uvijek netko bolestan i s visokom temperaturom, a žive u hladnim sobama; Mladen ima bronhitis s početkom upale pluća (temp. do 40 °), a Markotić mora operirati slijepo crijevo.⁹⁸

Nakon duljeg praćenja rada s dječacima na koncu 1948. godine, Mandić je, svjestan da je za njih učinio sve, i on osobno i ostali članovi kolegija, donio vrlo ozbiljnu odluku da neke đake udalji i vrati ih njihovim roditeljima jer nemaju pravoga zvanja za redovnički i svećenički poziv, a ne postoji ni nada da bi se mogli odgojiti za dobre svećenike. Riječ je o sljedećim dječacima: 1. Andrija Blažetić, 2. Ilija Bulić, 3. Iko Gavranović, 4. Vjekoslav Frankić, 5. Vlado Markotić, 6. Miodrag Marković, 7. Gjuro Perše, 8. Krešo Salaj. Oni će 3. ili 4. siječnja biti odstranjeni iz kolegija i privremeno premješteni u franjevački samostan u Rietiju (uz prethodni dogovor s gvardijanom samostana), gdje će, dok se ne provede odluka o predaji roditeljima, biti izdržavani uz potporu IRO-a. O njima će privremeno skrbiti fra Ivo Brkan kojemu će se pokoravati i držati red kao i u kolegiju. Oni koji ne budu disciplinirani, bit će odstranjeni iz samostana i poslani u neki drugi logor IRO-a u Italiji.⁹⁹ Fra Mandić je prisiljen da najkasnije do 13. rujna 1949. iz kolegija udalji i novu skupinu od jedanaest dječaka jer su teško prekršili disciplinu: Zlatka Bega, Josipa Blaževića, Vlatka Blaževića, Milana Došena, Marijana Gavranovića, Jurja Kamenara, Ivicu Perkovića, Pavla Piršića, Hrabroslava Šimunovića, Željka Tila i Juru Vrbana. Oni će u logoru u Fermu dobiti putnu ispravu, željezničku kartu do odredišta – do IRO-va izbjegličkoga logora u Salernu ili u rimskome predgrađu Cinecittà. U logoru u Fermu jedino će se moći zadržati dječak Juraj Kamenar, ali samo zato da tijekom druge polovice mjeseca položi ispite u gimnaziji.¹⁰⁰

97 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 318.

98 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 2, pisma 1947., f. 347.

99 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 3, pisma 1948., f. 297: pismo od 30. prosinca.

100 Mandićeva ostavština, sv. 3, m. 3, pisma 1948., f. 225. U logoru u Salernu 6. veljače 1950. nalazila se skupina đaka iz Grottammara. Među njima Jurica Kamenar, redovit đak klasične gimnaziju u Salernu. Dječak "Šimunović će postati ove sedmice hospitant iste gimnazije, drugi će skoro u praktične tečaje kao mehanično šoferske. Za Juricu sam potrošio skoro 10000 lira, trebalo bi još 6 hiljada samo za knjige. Trebalo bi im kupiti košulje, jer su veoma slabo obučeni, isto je sa cipelama. Djaci su puno vrijedni, poslušni i lijepo odgojeni i valja im pomoći. Ja Vas puno molim, da nam šaljete nešto novaca, jer ja nemam ništa više, a od nikoje strane ne primamo pomoći. I.R.O barem u Južnoj Italiji ne stara se dovoljno za omladinu..." Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 2, pisma 1950., f. 15 (pismo kapelana logora u Salernu, koje vlastoručno potpisuju i dječaci).

Unatoč svim nevoljama i nesuglasticama koje su od sama osnivanja 1946. godine pratile rad kolegija u Grottammaru, on se uspio održati do 1950. godine kada je odlučeno da će se preseliti u Sjedinjene Američke Države. Budući da bi IRO-ov ured krajem lipnja 1950. trebao prestati s radom, djeca bi izgubila svaku zaštitu. Kako je preostalo vrlo malo vremena, Mandić je o tome 18. siječnja 1950. pisao ocu Vendelinu Vasilju, komisararu hrvatskih franjevaca u Chicagu:

Pitanje preseljenja kandidata Reda iz Grottammare u USA zauzimalje nove forme. Ovih dana držao sam dvije duge konferencije o tom pitanju s Mgom Landi, predstavnikom N.C.W.C. u Rimu, te s predstavnicima Cath. Immigrant and Society Cath. Committee for Refugees i IRO. Sporazumili smo se da će siročad bez oca i majke (Jurić Josip, III r., Marić Damjan IV r., i Mesić Ivica II r. – Od kandidatice Školskih Sestara: Raguz Janja, učenica I r. preparandije) ići u USA. Sva ostala djeca smatraju se “non accompagnati” /unaccompanied children and youths/ koji po zakonu mogu unići u USA. Definitivnu riječ ima o tome reći USCommittee for European children /director Miss. Ingeborg Olsen/, 215 Fourth Ave., N. York City, te Cath. Committee for Refugees NCWC/ director Monsignor Emil K. Komora/, 249 West 14th Street, N. York City II, N.Y. Njima je ovih dana pisala u tom pogledu miss Theodora Allen, predstavnica US Committee for Care European Children, koja se nalazi u Münchenu u Njemačkoj. Potrebno je da netko hitno intervenira kod Mgra Komora i kod Miss Ingeborg Olsen u New York-u, da dadnu povoljan odgovor na prijedlog Miss Allen-a, dotično da odobre da se sva djeca u priloženome popisu, muška i ženska, priznaju kao unaccompanied children and youths, kojima zakon dozvoljava ulaz u USA kao izbjeglicama. Da ne bi bilo kasno, pišem u istom smislu i P.O. Zvonki Manduriću da on u Tvoje ime hitno intervenira kod Mgra Emila K. Komara i kod Miss I. Olsen... Za mušku djecu kao svećeničke kandidate valjat će da Ti uime Komisarijata dadneš zakonito jamstvo /“assurance“/, a za ženske kao kandidatice za ČČ. Sestre Povičnjalka Školskih Sestara u Lemont-u. U tom smislu već je pisala Č. Majka Sestri Povičnjalki. Ali da se ne bi gubilo dragocjeno vrijeme, jer je već zadnji čas, pošto IRO zaključuje svoj rad u junu o.g., neka zasada dadne zakonito assurance USCommittee for European children, dotično Cath. Committee for Refugees NCWC /Mgr. Komar/, a vi kasnije uredite i prenesite djecu na naše organizacije. Prvo troje djece moglo bi tamo stići u martu ili aprilu o.g., a druga grupa u aprilu ili maju. Već se počni brinuti za njihovo mještenje i školovanje...¹⁰¹

Uskršne blagdane 1950. godine Mandić je proveo u Grottammaru kako bi malo odmorio i obišao kolegij. Odatle je 6. travnja obavijestio Ivu Heinricha u Buenos Airesu o želji da svu djecu iz kolegija prebaci u Ameriku, ali nailazi na stotine zakonskih poteškoća: “Morat ću djecu i dalje školati u Italiji. U Villa S. Francesco u

101 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 2, pisma 1950., f. 7.

Grottaferrata imam 17 djevojčica, koje se pripremaju za Časne Sestre. Tri su u Preparandiji, tri u gimnaziji su svršile tečaj za stručnu školu, a devet ih svršuje osnovnu školu i sljedeću godinu sve će u gimnaziju. Ove su došle pred nekoliko dana iz logora u Austriji. Kako IRO svršuje sa svojim radom koncem juna o.g. to ću sada imati velike troškove za izdražavanje djece u Grottammare i Grottaferrata.”¹⁰²

Dana 2. svibnja potužio se ocu Vasilju da su svi pokušaji preseljenja kolegija iz Grottammara u SAD potpuno bezuspješni. U Rimu je učinio sve što je mogao kod msgr. Landija i IRO da se djeca prebace, ali obje institucije – i IRO i US Committee for European Childern - smatraju da djecu treba smjestiti u privatne obitelji do njihova 18. rođendana kada će se moći odlučiti za svećeničko zvanje. Stoga je tijekom uskrsnih blagdana s profesorima u Grottammaru odlučio da će djecu koja nisu pokazivala sklonosti za svećeničko zvanje, ili su slabo učila, predati IRO-u da ih pošalje roditeljima. Zadržali su samo 15 đaka od kojih je jedan već u novicijatu. Kolegij će zatvoriti na kraju školske godine, a odabranu će djecu smjestiti u kolegij ankonitanske provincije u Sassoferrato, gdje će ih izdržavati do novicijata, a zatim će licej i teologiju nastaviti u istoj provinciji ili u Rimu. Kada svrše studije, mogu poći ili u domovinu, u Ameriku ili u misije. Od profesora će u Italiji ostati Dionizije Lasić kako bi skrbio o đacima, a pripravljat će se za profesora na Antonianumu. O. Tugomir je već došao u Rim kako bi pomogao o. Ćoriću u vođenju tiskare i tiskanju brevijara. Kada brevijar bude tiskan početkom 1951. godine, oca Ćorića poslat će u Chicago, a Tugomir će postati upraviteljem franjevačke tiskare. Svi će drugi nastavnici iz Grottammara poći u Ameriku. Posao slanja osiguravajućih pisama i prikupljanja potrebnih dokumenata potrajat će dva do tri mjeseca pa bi prvi od njih mogli poći na put krajem srpnja. Na kraju toplo preporuča neke od profesora: “Kvirina Vasilja ću poslati samo ako mu osiguraš profesorsko mjesto u kojoj franjevačkoj Teologiji ili Filozofiji. On je veoma nadaren mladić i bio bi grijeh udalečiti ga aktivnim radom od knjiga i pisanja. Dobro bi bilo i Zorana Ostojića negdje u Teologiji ili gimnaziji namjestiti.”¹⁰³

Da cijeli postupak preseljenja djece iz kolegijâ u Grottaferrati i Grottammaru u Sjedinjene Američke Države nije bio nimalo lak, da su Mandić i fra Vendelin Vasilj nailazili na stotine problema, nerazumijevanje najrazličitijih ustanova i službenika u Italiji i Americi, govori i pismo oca Vasilja upućeno Mandiću 15. ožujka 1951.:

Upravo pred polazak na misije u New York primio sam Vaše pismo. Žurim se da Vam odgovorim. Glede djece mi smo postupili potpuno onako kako ste tražili. Svako dijete napose dobilo je svoj insurence i našli smo po jednu obitelj koja ih tobože dobavlja ovamo. Nigdje nije spomenuto da su sjemeništarci. Po redovnoj proceduri katolička karitas išla je do tih obitelji koje

102 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 2, pisma 1950., f. 53.

103 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 2, pisma 1950., f. 75.

su dale osiguranje za djecu i ispitivali ih imadu li sve potrebno da pristojno prime tu djecu. Neke su se obitelji prepale i mislile da djeca dolaza na njihov teret i da će stalno kod njih ostati. Zato sam bio cijeli dan na telefonu uvjeravajući ih da je to samo formalnost. Možda je netko od njih spomenuo tim članovima od karitasa da će to biti sjemeništarci inače smo mi to krili. Jedino direktor karitasa za ovu biskupiju znao je za to, ali on je dušom za to da djeca čim prije dodju i dao nam je upute kako da to najprije svršimo. Kada su dječje assurance došle u New York Mgr Komora je sigurno poznao o čemu se radi. Ja sam Vam i prije pisao da je taj čovjek pod svaku cijenu protiv dolaska naše djece. Zašto ja ne znam. On ne samo da bi nam pomogao izbjeći nekim zakonskim državnim propisima nego on sam stvara poteškoće a pokriva se tobože državnim propisima. To neka Vam je jasno. Ako djeca uspiju doći ovamo svakako mi javite bar mjesec dana prije. Govorio sam sa Provincijalkom Sestara Franjevaka za tu žensku djecu. Oni su se nećkali pa sam ih ja pitao da mi jasno odgovore, da znam na čemu smo, da se pobrine-mo za djecu ako ih ne će. Nedavno mi je pismeno odgovorila i šaljem Vam to pismo. Ona ne prima žensku djecu. Što bi ja s njima sada, da su djeca već na putu? Molim Vas riješite taj problem prije polaska djece na put.¹⁰⁴

I konačno, upravo na dan kada je francuski generalni definitor Augustin Joseph Antoine Sépinski (26. VII. 1900. - 31. XII. 1978.) izabran za novoga generala franjevačkog reda, a sam Mandić imenovan generalnim vizitatorom Komisarijata u Sjedinjenim Američkim Državama, fra Dominik je 12. svibnja 1951. iz Porcijunkule obavijestio komisara Vendelina Vasilja u Chicagu da je msgr. Komora iz IRO-a dao svoj pristanak i odobrio primanje djece iz kolegija u Grottammaru kod onih obitelji iz Chicaga koje su predložili franjevci. No, nema popisa obitelji i djece koja su im dodijeljena u IRO-vu uredu u Bagnoliju, a nema ga niti msgr. Landi u Rimu. Stoga ga moli da preko oca Stevea Raića u New Yorku nastoji doći do popisa i da ga službeno pošalje uredu msgr. Landija. Naime, sve je jako hitno jer se u mjesecu lipnju zaključuje izdavanje viza za useljenje u Sjedinjene Američke Države po specijalnom zakonu o useljenju izbjeglica pa bi, ako sve bude u redu, djeca Mato Abramović, Berislav Dujlović, Nikola Maslač, Damjan Marić, Drago Musa, Marko Kozina, Vinko Petrović, Josip Raguž, Luka Raguž, Ante Tokić, Marko Spiranović, Andrija Urban, Mile Vrban, Stojan Goluža, Aleksandar fra Emanuel Desečar mogla doći tijekom mjeseca srpnja. Među njima ima onih koji su navršili 18 godina (Aleksandar fra Emanuel Desečar, Marko Kozina, Mile Vrban, a moguće i Drago Musa) pa će putovati kao odrasli, što znači da trebaju i posebnu vrstu dokumenata (*assurance* za odrasle izbjeglice i običajni radni ugovor) koje mogu zatražiti od dijecezanskog delegata.¹⁰⁵

104 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 3, pisma 1951., f. 65.

105 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 3, pisma 1951., f. 234.

Svi problemi, naravno, ni time nisu riješeni. Komisar Vendelin Vasilj ponovno je 3. kolovoza 1951. pisao fra Dominiku u Rim:

Ono čega sam se već odavno bojao, danas se je dogodilo. Uz mnogo ljubavi, truda i napora mi smo našli mjesto za djecu u našem franjevačkom sjemeništu i očekivali ih svaki čas da dodju. Danas smo doznali na Katoličkom Caritasu u Chicagu, da Msgr Komora nikako ne dozvoljava, da se djeca smjeste u sjemenište, nego moraju ići kod privatnih obitelji. U čitavu aferu umiješala se je i američka vlada i od toga oni ne će odustati nikako. Mi smo telefonski govorili s New Yorkom, ali badava oni ostaju pri svome. Uz najbolju volju nama je nemoguće naći hrvatske obitelji, koje bi mogle i htjele primiti tu djecu pod uvjetima, koje država od njih traži. Mi smo dali samo formalno popis obitelji koje tobože primaju djecu, a oni ih ne će i ne mogu primiti. Pred američkim vlastima to je i kažnjivo i mi se nalazimo pred velikim nepravilnostima. Ja im mogu dati samo jednu alternativu, ili da predadu nama posve djecu, da se mi za njih brinemo ili neka iz uzme Msgr Komora i njegova organizacija i nek oni traže za njih mjesto. Molim Vas da mi se čim prije javite u tom pogledu.¹⁰⁶

Premda je za generalnog vizitatora Komisarijata u Sjedinjenim Američkim Državama imenovan u svibnju, fra Dominik Mandić, generalni ekonom franjevačkog reda od 1939. godine, dugo je čekao dopuštenje američkih vlasti da bi krenuo na put. U Napulju je 25. listopada 1951. ušao na parobrod Saturnia, a u New York je stigao 5. studenoga oko 9 sati ujutro. U luci su ga dočekali fra Vendelin Vasilj, fra Anzelmo Slišković, fra Silvije Grubišić i fra Steve Raich.¹⁰⁷

106 Mandićeva ostavština, sv. 4, m. 3, f. 306.

107 B. PANDŽIĆ, *Životopis Dr. Fra Dominika Mandića, OFM.*, Chicago, 1994., str. 120.